

NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE A TRANSFORMACE SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI V ČESKÉ REPUBLICE

vydal

TRIADA

PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

za finanční podpory

Nadace Terezy Maxové

Brno, říjen 2008

© 2008 TRIADA-Poradenské centrum o. s., Brno, All rights reserved

ISBN 978-80-254-3353-9

Publikace je zpracována jako studijní a metodický materiál pro zainteresované odborníky, zejména pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí, pracovníky zdravotnických a školských zařízení a studenty vyšších odborných a vysokých škol oboru sociální práce, psychologie a příbuzných oborů.

Následující příspěvky se liší co do formy, rozsahu a někdy i data vzniku. Autorům nešlo o formálně jednotnou publikaci, ale o zveřejnění příspěvku a článků členek multidisciplinárního týmu, které, ač místně i profesně vzdáleny, pojí stejná filozofie a koncepce v oblasti péče o ohrožené děti.

Většina příspěvku byla poprvé zveřejněna na VIII. celostátním semináři Aktuální otázky náhradní rodinné péče v Brně (říjen 2008), některé vznikly již dříve a jsou uvedeny se záměrem prezentovat jednu z koncepcí v náhradní rodinné péči a její věcnou i časovou kontinuitu.

AUTORSKÝ KOLEKTIV

Antonie Boťová

ředitelka dětského domova v Korkyni

Veronika Hofrová

psycholožka, ředitelka STROP o. s., Zlín

Tereza Jandová

speciální pedagožka, ředitelka dětského domova v Dubenci

Svatoslava Kalábová

psycholožka, Krajský úřad Olomouckého kraje

Eva Rotreklová

socioložka, ředitelka TRIADA-Poradenské centrum o. s., Brno

Dana Štěrbová

psycholožka, Univerzita Palackého Olomouc

OBSAH

ÚVOD	7
-------------------	----------

KRITICKÁ MÍSTA SYSTÉMU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE A MOŽNOSTI ZMĚNY	9
--	----------

Hofrová V., Rotreklová E.

AKTUÁLNÍ OTÁZKA NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE: PĚSTOUNSKÁ PÉČE – RIZIKA, MOŽNOSTI, VIZE	21
--	-----------

Rotreklová E.

INOVATIVNÍ PRVKY V ODBORNÉ PŘÍPRAVĚ NA PŘIJETÍ DÍTĚTE DO PĚSTOUNSKÉ PÉČE A ODBORNÉ SLUŽBY PRO PĚSTOUNY A RODIČE.....	27
---	-----------

Hofrová V., Rotreklová E.

TEORETICKO-PRAKTICKÁ VÝCHODISKA V PROCESU ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE S VYUŽITÍM MODELU POSIS	36
--	-----------

Štěrbová D., Kalábová S.

SOUČASNÉ MOŽNOSTI PÉČE O DĚTI V DĚTSKÝCH DOMOVECH	53
--	-----------

Bořová A., Jandová T.

RECENZNÍ POSUDEK	61
-------------------------------	-----------

Sedlák P.

RECENZNÍ POSUDEK	63
-------------------------------	-----------

Pallas J.

TRANSFORMACE A SLOUČENÍ SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI	64
--	-----------

Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ČR vydaná dne 3. 4. 2008

MOTTO

„Ochrana dětí v ČR nedosahuje úrovně odpovídající úrovni vyspělých evropských států, a to zejména s přihlédnutím k vysokému počtu dětí v ústavní péči a nedostatečné nabídce alternativních forem práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou.“

(Transformace a sloučení systému péče o ohrožené děti, MPSV, duben 2008)

ÚVODEM

Tato publikace je dílem multidisciplinárního týmu, jehož členy spojuje **stejná filozofie péče o ohrožené děti a stejná koncepce systému sociálně-právní ochrany dětí**. Tým, který spolupracuje již řadu let v případové, koncepční a metodické práci, je složen z pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, zařízení pro výkon ústavní výchovy a také pracovišť, která působí v oblasti prevence a poskytují dlouhodobou odbornou a systematickou péči dětem, jejich rodičům, pěstounům a osvojitelům.

Na základě dlouholeté praxe propojené s teoretickou činností reflektuje tým dlouhodobě současný stav v náhradní rodinné péči v kontextu celého systému sociálně-právní ochrany dětí. Výstupy a závěry vedly k formulaci zásadních problémů, nedostatků a rizik, která ve svém důsledku vedou v praxi **k popření základních principů sociálně právní ochrany dětí vyjádřeného v Úmluvě o právech dítěte – „zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dítěte.“**

Při formulaci těchto závěrů jsme vzaly v úvahu i další fakta a události, které ilustrují a podporují výše uvedená konstatování – medializované a literárně popsané případy ohrožených dětí, vyjádření orgánů Evropské unie, stanoviska veřejného ochránce práv atd. Za velmi důležité je nutno považovat v tomto kontextu to, že narůstá nespokojenost a skepse samotných pracovníků, kteří v systému působí ať už v rámci veřejné správy, zdravotnických, školských a dalších zařízení, orgánů a institucí.

Vládní iniciativu programu transformace je nutné proto vnímat jako impuls k zahájení procesu koncepčních, metodických a vzdělávacích aktivit vedoucích k zásadní změně filozofie a koncepce, jejich rychlé rozpracování a zavedení do praxe.

Předkládaná koncepce a z ní vyplývající návrhy metodických přístupů a postupů jsou založeny na **východiscích a prioritách transformačního procesu** :

- Objektivizace vyhodnocení situace ohroženého dítěte a volba vždy takové varianty, která v co největší míře naplní aktuální potřeby dítěte.
- **Právo dítěte na život ve vlastní rodině** – udržení integrity vlastní rodiny dítěte a udržitelnost bezpečného života dítěte v rodině.
- **Dočasnost umístění dítěte mimo rodinu.** Odchodem dítěte z rodiny nesmí práce s rodinou končit, ale musí naopak začít multidisciplinární týmová práce na základě individuálního plánu péče, který vytváří strategii pro návrat dítěte do rodiny. Absence těchto forem a metod sociální práce

má alespoň ve většině případů za následek to, že pobyt dítěte mimo rodinu je dlouhodobý a návrat do rodiny je velmi obtížný a v podstatě výjimečný.

- Zachování kontaktu dítěte s jeho rodiči po dobu umístění dítěte mimo rodinu, zajištění terapeutické péče a práce s rodinným systémem.

Na dítě separované od rodičů je vždy potřeba pohlížet jako na dítě ohrožené, na dítě, jehož vývoj je narušen, protože vlastní rodina dítěte má v jeho životě zásadní a nezastupitelnou roli.

V následujících příspěvcích se budeme mimo jiné věnovat rozvíjení těchto priorit do systému náhradní rodinné péče. Příspěvky nabízejí nejen analýzu aktuální situace, ale také **předkládají některé návrhy na změnu situace v náhradní rodinné péči v souladu s filozofií transformačního procesu v systému péče o ohrožené děti.**

Jsou také základem **pokračující práce týmu na koncepčních materiálech, metodických podkladech a vzdělávacích programech pro zavádění inovativních postupů do praxe všech prvků systému sociálně právní ochrany dětí.**

Eva Rotreklová

KRITICKÁ MÍSTA V SYSTÉMU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE A MOŽNOSTI ZMĚNY

PhDr. Eva Rotreklová, Mgr. Veronika Hofrová

předneseno na VIII. celostátním semináři Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Brno, říjen 2008

Na základě našich zkušeností a praxe v oblasti náhradní rodinné péče jsme sestavily přehled kritických, tj. zásadních a klíčových míst v systému náhradní rodinné péče, která mají podstatný vliv na kvalitu života dítěte, které nemůže vyrůstat ve svém přirozeném rodinném prostředí a s ohledem na jeho zájem je svěřeno do pěstounské péče nebo do osvojení. Při definování těchto míst jsme se opíraly nejen o teoretické vzdělání, ale zejména o naše praktické zkušenosti z posledních osmi let zahrnující:

- případovou práci s rodinami ohroženými separací dítěte (umístění dítěte mimo jeho vlastní rodinu)
- práci s rodiči, jejichž děti jsou umístěny mimo rodinu (v ústavním zařízení, v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, v pěstounské péči apod.)
- koncepční a lektorskou činnost v rámci odborné přípravy na přijetí dítěte do rodiny (odborná příprava v letech 2000 – 2008 celkem pro cca 1000 osob, cca 2 000 lektorských hodin)
- poradenství pro pěstouny a osvojitele
- vzdělávací programy pro pěstouny a osvojitele
- vzdělávací program pro lektory příprav (Činnost veřejné správy v odborné přípravě pěstounů a osvojitelů – metody a techniky práce)
- vzdělávací program pro sociální pracovníky OSPOD (Metody sociální práce v náhradní rodinné péči)
- práce v poradním sboru na úrovni krajského úřadu a na úrovni MPSV

Z uvedeného je zřejmé, že provedená analýza a závěry shrnují poznatky a zkušenosti z individuální i skupinové práce se všemi prvky v systému sociálně-právní ochrany dětí:

- s rodinami ohroženými separací dítěte,
- s rodiči dětí umístěných v náhradním výchovném nebo rodinném prostředí,
- s dětmi umístěnými v ústavní výchově
- s dětmi svěřenými do pěstounské péče nebo preadopční péče
- s dospělými, kteří se připravují na přijetí dítěte do rodiny

- s dospělými – pěstouny nebo osvojiteli, kteří pečují o svěřené dítě
- s pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí na všech stupních,
- s pracovníky ústavních zařízení.

Jsme si vědomy toho, že neuspokojivá situace v systému náhradní rodinné péče je odrazem skutečnosti, za kterou je naše republika opakovaně kritizována – příliš velký počet dětí umístěných v ústavních zařízeních. Při bližším pohledu je ovšem jasné, že tato situace není způsobena pouze tím, že bychom měli „málo pěstounů“ nebo že by postup při umísťování dětí byl příliš byrokratický a zdlouhavý. Hlavní příčinou je naopak snadnost, s jakou je dítě umístěno mimo svou vlastní rodinu, v praxi se často užívá výraz „odebrání dítěte z rodiny“, který je spojován se sankcí proti rodičům což má demotivující dopad a v procesu sanace rodiny a obnovení jejich funkcí působí kontraproduktivně.

Stále jsme nedosáhli stavu, kdy by byly využívány všechny možnosti a prostředky k tomu, aby dítě mohlo zůstat ve své vlastní rodině, případně aby se po krátkodobém umístění mimo svou rodinu do ní mohlo vrátit. Snaha snížit počet dětí v ústavu směřuje téměř výhradně k tomu, aby dítě bylo umístěno do náhradní rodinné péče. Tím dochází k velkému množství dětí v evidenci NRP, pro které se nedaří najít vhodnou rodinu, k tomu, že děti jsou umísťovány do pěstounské péče či do osvojení i za cenu velkého rizika selhání této formy náhradní rodinné péče.

Nicméně téma sanace rodiny a návrat dítěte z ústavního zařízení do vlastní rodiny je téma velmi obsáhlé a je o něm diskutováno na různých forech. V tomto příspěvku se dále věnujeme pouze oblasti náhradní rodinné péče jako jedné z částí systému péče o ohrožené děti.

Za kritická místa v systému náhradní rodinné péče tedy považujeme:

- zařazení dítěte do evidence náhradní rodinné péče
- odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny
- zařazení do evidence osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny
- proces zprostředkování náhradní rodinné péče
- odborné vedení náhradní rodinné péče

Všechna tato místa jsou v systému propojena, chronologicky na sebe navazují a nevhodně zvolený postup u kteréhokoli z nich je potom zpravidla příčinou toho, že náhradní rodinná péče není pro dítě vhodným řešením, které by naplňovalo jeho potřeby.

U každého kritického místa jsme popsaly aktuální stav, možné příčiny a možnosti řešení.

ZAŘAZENÍ DÍTĚTE DO EVIDENCE NRP

Stále se setkáváme s tím, že v evidenci NRP jsou zařazeny také děti, pro které **není náhradní rodinná péče vhodným řešením** vůbec – tj. např. v případech, kdy s využitím dostupných služeb lze zajistit návrat dítěte do rodiny, kdy dítě s ohledem na svůj věk a dosavadní životní zkušenosti již není schopné navázat výlučný citový vztah k dospělým osobám, případně kdy má dostatečnou zkušenost s rodinným prostředím, že není třeba toto prostředí nahrazovat. Dále jsou v evidenci NRP také děti, pro které **navrhovaná forma náhradní rodinné péče není vhodným řešením** – zejména děti, pro které se hledá osvojitelská rodina, přičemž s ohledem na jejich osobní a rodinnou situaci jejich potřebám odpovídá spíše pěstounská péče. Máme tím na mysli případy, kdy dítě potřebuje nahradit rodinné prostředí, nikoliv rodiče a celou rodinu (dítě je jedním ze sourozenců, děti staršího věku s již vybudovanou identitou apod.). **Právní situace dítěte je přece pouze jedním z aspektů**, na základě kterého je třeba volit pro dítě nejlepší alternativu, přesto je v praxi často jediným kritériem, podle kterého je volena forma náhradní rodinné péče. Toto tvrzení můžeme charakterizovat často používanou frází „právně volné dítě“.

Mezi hlavní příčiny tohoto neuspokojivého stavu řadíme zejména mezi laickou veřejností rozšířené tvrzení, že „pro dítě je vždy lepším řešením náhradní rodina než ústav“. Snaha snížit za každou cenu počet dětí v ústavní výchově vede pak k názoru že „špatnou“ vlastní rodinu je nutné nahradit „dobrou“ náhradní rodinou a nikoliv snahou vytvořit takové podmínky, aby se děti mohly vrátit do svého přirozeného rodinného prostředí a pobyt dítěte mimo rodinu byl pouze dočasným řešením.

Vzhledem k tomu, že nemáme dostatek alternativních forem péče o dítě, výše uvedené přesvědčení i veřejné mínění obecně nás vystavuje tlaku na to, abychom dítěti za každou cenu hledali náhradní rodinu.

Ani právní úprava zařazení dítěte o evidenci není jasná a srozumitelná, tedy není z ní patrné, kdo a na základě čeho rozhoduje o tom, že pro konkrétní dítě bude vhodným řešením osvojení nebo pěstounská péče. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v ustanovení § 21 odst. 6 popisuje, že obecní úřad postupuje kopii spisové dokumentace o dítěti neprodleně krajskému úřadu a dále v §22 odst. 1 že „Krajský úřad vede pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče evidenci dětí...“.

Na základě ustálené praxe a zákonného ustanovení je potom zařazení dítěte do evidence NRP víceméně nahodilým aktem, kdy zpravidla rozhodujícím kritériem je v případě osvojení právní situace dítěte.

Stále se setkáváme s tím, že zařazení dítěte do evidence NRP není vůbec zdůvodněno jeho aktuální osobní a rodinnou situací a její prognózou.

Pro změnu toho stavu je třeba:

- **novelizovat zákon o sociálně právní ochraně dětí** tak, aby zařazení dítěte do evidence bylo definováno srovnatelně se zařazením dospělých osob do evidence NRP
- **zpracovat koncepci a metodiku postupu zařazení dítěte do evidence NRP**, jejímž základním krokem bude rozhodování o indikaci náhradní rodinné péče vůbec v rámci multidisciplinárního týmu a objektivního posouzení situace dítěte a jeho rodiny
- zavést do praxe orgánů sociálně právní ochrany dětí **multidisciplinární týmovou spolupráci**

Domníváme se, že zmiňovaný zákon rovněž nerespektuje zájmy a potřeby dětí, když hovoří o „dětech vhodných do adopce nebo do pěstounské péče“. Máme-li na mysli základní ustanovení nejen tohoto zákona ale také Úmluvy o právech dítěte, musíme vždy uvažovat o tom, zda a která forma NRP je pro dítě vhodným řešením, nikoliv pro kterou formu je vhodné konkrétní dítě.

ODBOBNÁ PŘÍPRAVA NA PŘIJETÍ DÍTĚTE DO RODINY

Odborná příprava je od roku 2000 součástí procesu zprostředkování náhradní rodinné péče a od novely zákona o sociálně právní ochraně dětí je součástí odborného posouzení. Přestože hlavním smyslem přípravy je pomoci budoucím pěstounům a osvojitelům připravit sebe, svou rodinu a podmínky své rodiny na příchod dítěte, stále se setkáváme s tím, že ani po absolvování přípravy budoucí pěstouni a osvojitelé nerozumí potřebám přijatého dítěte a nezískali realistický náhled na své možnosti a podmínky, i když odbornou přípravu absolvovali.

Odborná příprava se v jednotlivých krajích republiky liší jak z hlediska formy, obsahu i rozsahu.

V rámci naší práce jsme měly možnost zjistit, jak je příprava realizována v devíti krajích republiky (včetně hlavního města Prahy). Tato zjištění jsme zobecnily do následujícího výčtu:

Odborná příprava jako:

- **tematicky zaměřená setkání se „zkušenými“ pěstouny a jejich dětmi, s komentářem, radami a nácvikem konkrétních situací;** účast pěstounů nebo osvojitelů, kteří již dítě vychovávají, v rámci přípravy je jistě přínosná jako sdělení vlastních zkušeností a jejich předání ve smyslu „takhle to také

může být“ nikoliv ve smyslu „toto je vzor a takto je to správně“. Tyto zkušenosti by pak osvojitelé či pěstouni měli předávat účastníkům přípravy v rámci řízené diskuse za přítomnosti lektora. Přítomnost dětí, vyrůstajících v pěstounské péči či v osvojení, na přípravách považujeme za problematickou zejména s ohledem na etický přístup k dětem, které by měly mít také právo na své soukromí. Je navíc otázkou, jak konkrétně přítomnost těchto dětí může být pro budoucí pěstouny a osvojitele přínosem. Konkrétní rady a nácvik situací rovněž nepovažujeme za příliš přínosné, nejsou-li propojeny s vnitřním pochopením problematiky.

- **„relaxačně-terapeutická“ setkávání doplněná edukativními bloky a praktickým nácvikem v kojeneckém ústavu;** nácvik relaxace a imaginace jako součást odborné přípravy patrně budoucím pěstounům či osvojitelům nijak nepomůže v pochopení situace dětí, které potřebují náhradní rodinnou péči. Je třeba také přihlížet k tomu, že ne pro každého jsou tyto metody přínosné a ne každý je jim přístupný. Pokud jde o praktický nácvik péče o dítě v kojeneckém ústavu, ten je podle našeho názoru nejen v rozporu se zájmy dětí, ale je také neetický a necitlivý ve vztahu k budoucím osvojitelům, kteří jsou tak často po mnohaleté a náročné léčbě bezdětnosti vystaveni této silně emocionálně podbarvené situaci, která pro ně nemůže mít žádný praktický přínos.
- **sled různých metod a technik více či méně se vztahujících k tématu náhradní rodinné péče bez koncepce a vnitřního propojení;** jestliže sami lektori příprav nemají jasnou představu o tom, co chtějí v rámci odborné přípravy sdělit, nemůže mít tato příprava pro účastníky významný přínos.
- **nekoncepční sled přednášek odborníků** – např. soudce, genetik apod. Je nepochybné, že v rámci přípravy nestačí, aby lektor byl odborníkem na danou oblast – musí umět své poznatky předat tak, aby jim účastníci porozuměli a také aby tyto poznatky byly propojené v celek, který dává smysl. Domníváme se, že informace o právním systému, které přednáší soudce, budou mít jen malý význam pro to, aby dítě v náhradním rodinném prostředí našlo podmínky, které pro naplnění svých potřeb musí mít.

Nepopíráme, že i takto se příprava může stát pro účastníky příjemně stráveným časem s lidmi, kteří mají podobný cíl a možná i podobné zkušenosti a zážitky, že některé techniky pro ně mohou mít osobní přínos – pro rozvoj jejich osobnosti, vztahu, rodičovských dovedností. Takovéto „kurzy“ či přípravy by jistě mohly být užitečné i pro ty, kteří vychovávají jen své vlastní děti a o náhradní rodinné péči neuvažují. Ale odborná příprava má budoucí

pěstouny a osvojitele připravit na to, v čem je výchova dítěte přijatého jiná oproti výchově dítěte, které se narodilo a vyrůstá ve své biologické rodině. Forma pak musí být taková, aby byla přístupná pro všechny účastníky bez ohledu na jejich vzdělání a úroveň rozumových schopností.

Rozdílná úroveň odborné přípravy v krajích je tedy způsobena jednak tím, že **chybí definování cíle odborné přípravy** a také **chybí metodika odborné přípravy**.

Na základě osmileté zkušenosti z lektorské práce v rámci odborné přípravy a především z následné práce s pěstouny a osvojiteli, kteří přípravu absolvovali, se domníváme, že odborná příprava, má-li splnit svůj cíl, musí být ucelenou koncepcí: je to **pohled na životní historii dítěte, jeho aktuální situaci, potřeby a prognózu v kontextu s osobní reflexí situace a podmínek budoucích pěstounů a osvojitelů a jejich rodiny**.

Je zřejmé, že k základní výbavě lektora takovéto přípravy pak musí patřit kromě teoretického vzdělání zkušenost z práce s rodinami, které přijaté děti vychovávají, zkušenost z práce s rodinami, jejichž děti odcházejí do ústavní výchovy, případně potom do náhradní rodinné péče. Domníváme se ale, že vlastní osobní zkušenost lektora s náhradní rodinnou péčí v jakékoliv podobě může být spíše kontraproduktivní – vlastní zkušenost neumožní lektorovi objektivní pohled, nutně bude vždy každou situaci posuzovat prostřednictvím svých vlastních zážitků a zkušeností. Kromě stanovení minimálních standardů kvalifikace lektorů odborné přípravy je nutné také zavést systém vzdělávání a supervize lektorů.

S ohledem na rozdílnou situaci osob, které chtějí přijmout dítě do osvojení nebo do pěstounské péče, je rovněž nutné zavést různé formy příprav – nelze se například připravovat stejně na přijetí kojence do osvojení jako na přijetí sourozenců – dětí předškolního věku do pěstounské péče.

Osvědčilo se v praxi realizovat několik typů odborné přípravy:

- příprava pro manžele (osoby) bez výchovné zkušenosti – zpravidla bezdětné manželské páry, které chtějí osvojením dítěte naplnit své rodičovské potřeby, většinou uvažují o přijetí dítěte kojeneckého nebo batolecího věku.
- příprava pro manžele (osoby) s výchovnou zkušeností (vlastní děti, děti z předchozích vztahů) – zpravidla manželské páry, které chtějí přijmout do pěstounské péče nebo do osvojení dítě batolecího, předškolního nebo mladšího školního věku. Součástí přípravy je také společný program pro účastníky a jejich děti, které vychovávají.
- rozšiřovací příprava pro ty, kteří osvojili dítě a nyní chtějí další přijmout do pěstounské péče

- individuální příprava namísto skupinové – ve výjimečných případech, kdy se budoucí osvojitelé nebo pěstouni z objektivních důvodů nemohou zúčastnit skupinové přípravy (např. jeden z nich pracuje na významném místě v oboru, případně se jedná o veřejně známé osoby)
- individuální příprava – tam, kde již manželé přípravu absolvovali a nyní se jedná o přijetí konkrétního dítěte; příprava je pak zaměřena na rizika, která si dítě s sebou do rodiny přináší a na to, jaké zdroje budoucí osvojitelé nebo pěstouni mají pro jejich zvládnutí

Pouze příprava, která zprostředkuje budoucím pěstounům a osvojitelům přístupnou a srozumitelnou formou situaci a potřeby dětí, vyrůstajících mimo své přirozené rodinné prostředí, může napomoci tomu, aby bylo dítě v náhradní rodině plně přijato. Takováto příprava jim potom také zprostředkuje poznání, že **system NRP není založen na „uspokojování žadatelů a jejich požadavků“, ale na individuálním a odborném hledání vhodného řešení pro dítě, které z nejrůznějších důvodů nemůže vyrůstat ve své vlastní rodině.**

ZAŘAZENÍ DO EVIDENCE OSOB VHODNÝCH STÁT SE OSVOJITELI NEBO PĚSTOUNY

Odborné posouzení a zařazení do evidence osob vhodných stát se pěstouny a osvojiteli je dle zákona plně v kompetenci krajských úřadů, resp. Ministerstva práce a sociálních věcí. Nejednotná metodika odborného posouzení, neprovázanost mezi rozhodováním krajských úřadů a MPSV, nejednotnost v posuzování zdravotního stavu mezi jednotlivými kraji vede k tomu, že v evidenci jsou i manželské páry nebo jednotlivci, kteří z hlediska sociálně – psychologického nebo zdravotního patrně nebudou moci naplnit potřeby přijatého dítěte. Rovněž snaha zvýšit počet budoucích pěstounů „za každou cenu“ vede často ke kompromisům v odborném posouzení, které ale nejsou v zájmu dětí hledajících pěstounskou péči.

Je žádoucí, aby se součástí odborného posouzení u těch párů či jednotlivců, kteří již nějaké dítě vychovávají, stalo posouzení celého rodinného systému, které by měl provádět odborník vzdělaný v tomto oboru – např. formou externí spolupráce s krajským úřadem.

Všichni, kteří se na odborném posouzení podílejí, by pak měli mít dostatek zkušeností, znalostí, ale i odvahy jasně formulovat své závěry ohledně posuzovaných osob, zejména ve vztahu k situaci a potřebám dětí, které hledají náhradní rodinnou péči.

PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2006, která definovala poradní sbory jako oficiální orgány jmenované hejtmánem, resp. ministrem, prakticky uzákonila dlouhodobou dobrou praxi při hledání vhodného náhradního prostředí pro dítě vyrůstající v ústavní výchově.

Rozhodování a následné doporučení poradních sborů je pochopitelně odvislé od jejich personálního složení. Stále ovšem vnímáme, že některé děti jsou i tak svěřovány do rodin, které nemají podmínky pro naplňování jejich potřeb, děti nejsou v tomto náhradním rodinném prostředí bezvýhradně přijaty. Varující je také počet dětí, které pěstouni nebo osvojitelé „vrací“ zpět do ústavů krátce po převzetí nebo v případě pěstounů počet dětí, které před dovršením dospělosti – nejčastěji v období puberty – odchází zpět do ústavu, zpravidla pro tzv. výchovné problémy. Jsme přesvědčeny, že mnohé z těchto „výchovných problémů“ mají počátek právě v nesprávně zvoleném náhradním rodinném prostředí.

Je zřejmé, že rozhodování poradního sboru nemůže být precizním a sto-procentně spolehlivým nástrojem při výběru rodiny pro dítě – ve hře je příliš mnoho aspektů a proměnných. Úkolem poradního sboru je minimalizovat rizika, že dítě v rodině nebude přijato. Často ovšem dochází k tomu, že je pro dítě vybrána náhradní rodina, přestože riziko selhání je velké. I někteří odborníci se dosud drží přesvědčení, že i ne zcela dobrá rodina je lepší než ústav. Dítě je tak vystavováno opakovanému a zásadnímu zklamání a zpretrhání navázaných vazeb a pocitům vlastního selhání, které pak v jeho dalším životě představují nenapravitelné škody.

K vysoce rizikovému zprostředkování přispívá také postup některých nestátních organizací a dětských domovů, které samy z vlastní iniciativy (jistě s dobrým úmyslem) provádí jakýsi způsob zprostředkování. A to jak tím, že potenciálním osvojitelům nebo pěstounům zprostředkují informace nebo přímo kontakt s dítětem a doporučí jim, aby podali k soudu žádost o svěření konkrétního dítěte, ale také tím, že po takovém zprostředkování informací a případném navázání vztahu mezi dítětem a dospělými podávají podnět poradnímu sboru MPSV, který je pak v nezáviděníhodné pozici. Posuzuje-li situaci objektivně a nezaujatě, musí i pod tlakem rozhodnout, že tato konkrétní rodina není pro dítě vhodným řešením.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí nemá jasno v terminologii – nejdřív rozeznává mezi těmi, kteří usilují o zařazení do evidence (žadatelé o zařazení do evidence) a mezi těmi, kteří již v evidenci jsou (osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny). V následujících ustanoveních už ale hovoří o „žadatelích“,

kteří již jsou v evidenci. Původní smysl slova „žadatelé“ – ti, co žádají o zařazení do evidence, se zde posouvá k jinému smyslu – „žadatelé o dítě“. Často se setkáváme s námitkou, že to ale přece všichni myslíme stejně, že jde o blaho dětí a tohle je jen „slovíčkaření“. Jsme přesvědčeni, že tomu tak není. Jak se potom dívat na to, že i někteří odborníci pohlíží na proces zprostředkování náhradní rodinné péče jako na „uspokojování žadatelů“? Formulace jako „už bychom jim měli nějaké dítě najít“, „oni by si to dítě už zasloužili“ by v systému, kde na prvním místě je zájem dítěte, neměly mít místo. Přesto se s nimi v praxi bohužel stále setkáváme.

Tzv. zprostředkování za každou cenu (i ne zcela dobrá rodina je lepší než ústav) je do značné míry posledním krokem na cestě – příliš mnoho dětí v ústavech → neodborné zařazení do evidence dětí → mnoho dětí v evidenci, pro které se nedaří najít rodina → snaha „vyprazdňovat“ evidenci MPSV. Vrací se nám to, že umístění dítěte mimo jeho vlastní rodinu je v naší republice stále jedním z přijatelných řešení i v situacích, kdy dítě není svými rodiči ve vlastní rodině ohrožováno, ale rodiče pouze (zpravidla dočasně) nemají podmínky pro jeho výchovu. Chybějící kvalifikovaná sociální práce s rodinou pak vede k tomu, že pobyt v ústavním zařízení je dlouhodobý a vede spíše k prohloubení problematické situace vlastní rodiny než k nápravě a návratu dítěte do vlastní rodiny.

ODBORNÉ VEDENÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

Přechod dítěte z ústavní výchovy do péče budoucích pěstounů nebo osvojitelů a následné období minimálně prvního roku soužití je obdobím mimořádně náročným jak pro dítě, tak i pro osoby přejímající ho do své péče. Je tedy nezbytné nutné zajistit dětem i dospělým odbornou péči a doprovázení. Jedná se z větší části o dobu, kdy budoucí osvojitelé nebo pěstouni mají zpravidla dítě svěřeno do péče na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Právě v počátečním období života dítěte v náhradním rodinném prostředí je ještě možné eliminovat některá rizika související s tak významnou životní změnou a pomoci situaci dítěte upravit tak, aby byly vytvořeny podmínky pro jeho další vývoj.

Přestože v souladu se zákonem **je prováděno sledování vývoje dětí** v péči jiných osob než rodičů, je to jen první předpoklad pro snížení rizika výskytu problémů nejen aktuálně, ale především v dalších fázích vývoje dítěte. Ke sledování a kontrole je třeba přidat i **faktickou, odbornou péči a doprovázení** a to nejen jako možnost nebo nabídku dospělým, ale jako podmínku jejímž prostřednictvím je garantováno právo dítěte na respektování jeho zájmů a naplňování jeho potřeb.

Porozumět potřebám dítěte citově deprivovaného, se všemi dalšími důsledky pobytu v ústavním zařízení, prožitých traumat, porozumět všem jeho nejistotám, na to nestačí běžná výchovná zkušenost, kterou má řada budoucích pěstounů (a někdy i osvojitelů) z výchovy vlastních dětí nebo dětí z širší rodiny. Nestačí na to ani dobrá vůle a láskyplné přijetí – i když jsou nezbytné. Nutnou podmínkou pro zvládnutí tak náročné role, jakou bezpochyby role pěstouna a role osvojitele jsou, vyžaduje **profesionální vedení a doprovázení a možnost reflektovat adaptační období**

- **z hlediska dítěte**
- **z hlediska těch, kteří o něho pečují**
- **z hlediska dětí, které v rodině již žijí**
- **z hlediska rodičů dítěte**, jejichž situace se přechodem dítěte do péče budoucích pěstounů nebo osvojitelů mění a kteří nemají dostatek informací, schopností a dovedností, aby novou situaci byli schopni zpracovat a přijmout.

U dětí, které jsou svěřeny do péče budoucích pěstounů, je právě v počátečním období nutné poskytnout podporu **při vytváření vztahu mezi pěstouny a rodiči dítěte tak**, aby hned od počátku nebyl konfliktní. Máme tím na mysli nejen situaci, kdy dítě má s rodiči navázaný vztah a případně probíhají po dobu výkonu ústavní výchovy kontakty – to pak jistě není v souladu s potřebami dítěte rodinné vztahy a vazby zpřetrhat a kontaktům zamezit. Jsou to také ty situace, kdy je třeba aktivně podporovat dítě při zpracování jeho životní historie a přijetí svých kořenů a konflikt mezi rodičem a pěstounem nebo osvojitelem může probíhat nikoliv fakticky ale pouze v rovině představ a předsudků v našem vědomí.

V případě, že rodiče nejsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti, je zpravidla v zájmu dítěte, aby se na jeho výchově přiměřeným způsobem podíleli a spoluvytvářeli tak podmínky pro vybudování pozitivní identity dítěte v období dospívání. K tomu je ovšem potřeba, aby mezi nimi a těmi, kteří o dítě pečují, se od počátku vytvářel vztah vzájemného respektu a spolupráce a to co nejdříve, nejlépe v době, kdy dítě přechází do péče budoucích pěstounů. Bohužel nás praxe přesvědčuje, že tomu je právě naopak, že stále přetrvávají tendence spíše s rodiči přijatého dítěte žádné vztahy nenavazovat a spíše omezovat nebo i zamezovat kontaktům dítěte umístěného v pěstounské péči s jeho rodiči. (Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv –2006 str. 49) Důvodem je přesvědčení bohužel nikoliv jen laické veřejnosti, že se tímto způsobem situace dítěte a pěstounů zjednodušuje.

Příčiny aktuálně neuspokojivé situace v tomto bodě vidíme zejména:

- v **nedostatečném porozumění specifické situaci a potřebám ohroženého a traumatizovaného dítěte, dlouhodobě separovaného od rodičů**, to nejen ze strany osob přejímajících dítě do péče nahrazující péči rodičů, ale v řadě případů také ze strany sociálních pracovníků, pracovníků školských i zdravotnických zařízení, soudů a dalších odborníků.
- v nedostatečné nabídce a **kapacitě odborných pracovišť** specializovaných na problematiku náhradní rodinné péče
- ve **formálnosti sledování vývoje dítěte**, které je spíše pojímáno jako „přátelská návštěva v pěstounské rodině“, vedení dokumentace a její doplňování zprávami ze školy, od lékaře a v některých případech jako kontrola podmínek v domácnosti
- chybí **zpracování individuálního plánu dítěte a metodika sledování** – co je třeba sledovat, na co se zaměřit a jak hodnotit naplňování potřeb dítěte a respektování jeho zájmů
- absence spolupráce v rámci **multidisciplinárního týmu**
- **nedostatečná kvalifikace pracovníků** k posouzení situace dítěte
- nedostatečné využívání existujících nástrojů a služeb, způsobených v řadě případů neochotou osob pečujících o dítě, obavami ze selhání, kontroly a sankcí.

Z výše uvedeného rozboru dalšího kritického místa systému je patrné, že i zde je možné definovat konkrétní kroky ke změně v souladu s transformačními principy a prioritami.

Co je třeba změnit:

- **definovat jednotlivé formy náhradní rodinné péče** a to s důrazem na cíl pomoci dítěti a podmínky, za kterých je vykonávána
- **zavést povinnost** osob přebírajících dítě do péče nahrazující péči rodičů **spolupracovat po určitou dobu s odborným pracovištěm**
 - v případě pěstounské péče průběžně v souladu s individuálním plánem dítěte
 - v případě osvojení po celou dobu do nabytí právní moci soudního rozhodnutí
- pracovat na základě **individuálního plánu dítěte**
- spolupracovat v rámci multidisciplinárních týmů
- vypracovat **metodiku sledování vývoje dětí**
- rozšířit **sít akreditovaných odborných pracovišť** pro pěstouny i osvojitele

- zavést systém průběžného vzdělávání, případových konferencí a supervize pracovníků systému.

ZÁVĚREM

Urychlené zahájení procesu transformace péče o ohrožené děti je, jak vyplývá z výše uvedeného, dle našeho názoru nezbytné. Jeho cílem je dosažení takového fungování systému, kdy „respektování zájmů dítěte“ nebude jen formalizovanou fikcí ale stane se realitou a bude uvedeno do praxe všech, kteří se na dobrém fungování systému podílejí.

V zájmu dosažení tohoto cíle také pokračujeme v koncepční a metodické a vzdělávací činnosti zaměřené především do oblasti odborné přípravy na přijetí dítěte do rodiny a odborného vedení v náhradní rodinné péči.

AKTUÁLNÍ OTÁZKA NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE: PĚSTOUNSKÁ PÉČE – RIZIKA, MOŽNOSTI, VIZE

PhDr. Eva Rotreklová

předneseno na konferenci Děti potřebují rodinu, pořádanou nadací Člověk hledá člověka, Praha, květen 2008

ANOTACE

Příspěvek se zabývá aktuální situací v oblasti náhradní rodinné péče a poukazuje na problémy, které se objevují zejména v péči pěstounské, jejich příčiny a důsledky pro děti separované od rodičů.

Předkládá náměty a návrhy na některé změny, které je nutné provést v celém systému sociálně právní ochrany dětí proto, aby pěstounská péče mohla být kvalitní formou pomoci dětem, které jsou po určitou dobu umístěny mimo rodinu, současně aby byly rozvíjeny formy pomoci a podpory jejich rodičům tak, aby se vytvářely podmínky pro jejich návrat do rodiny, udržoval kontakt mezi dětmi a rodiči a je-li to v zájmu dítěte také rozvíjeli jejich vzájemné vztahy i v době, kdy je dítě svěřeno do péče pěstounů.

Autorka vychází především z vlastní dlouholeté praxe v oblasti náhradní rodinné péče, jak v přímé poradenské práci s pěstouny a osvojiteli, tak z poznatků získaných při lektorské činnosti v odborné přípravě na přijetí dítěte do rodiny, vzdělávacích programech pro pěstouny i odborné pracovníky, ze spolupráce s orgány sociálně právní ochrany dětí a z práce členky Poradního sboru pro náhradní rodinnou péči Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

TEXT PŘÍSPĚVKU

Z naší každodenní poradenské praxe, z jednání se sociálními pracovníky, z diskusí v odborné i širší veřejnosti na konferencích a v naší lektorské činnosti, se stále častěji setkáváme s vážnými výhradami a určitou skepsí k aktuálnímu stavu v oblasti náhradní rodinné péče, zejména péče pěstounské. Obtíže a problémy, se kterými se na nás obracejí pěstouni, tento trend bohužel potvrzují a to v takové míře, že můžeme hovořit také o problému **selhávající pěstounské péče**, čímž máme na mysli situace kdy

- dítě je svěřováno do pěstounské péče místo toho, aby byla sanována jeho rodina a mohlo se vrátit k rodičům,
- dítě je vráceno do ústavní výchovy po velmi krátké době po příchodu do pěstounské rodiny,

- pěstounská péče je předčasně ukončena a dítě se vrací do dětského domova nebo je umístěno ve výchovném ústavu
- pěstouni zaměňují pěstounskou péči za péči osvojitelskou,
- pěstounská rodina nedostatečně naplňuje jeho psychické potřeby a dítě se necítí plně přijato, a konečně i stav, kdy není možno pro dítě najít vhodnou pěstounskou rodinu a výběr rodiny proto, aby dítě nezůstalo v ustavní výchově, je potom velmi rizikový.

Domníváme se však, že pěstounská péče musí být i nadále jednou z forem pomoci dítěti, které se ocitlo mimo své přirozené rodinné prostředí, je však nutné provést řadu systémových změn a to tak rychle, aby se zabránilo dalším situacím, ve kterých musíme pochybovat o respektování nejlepšího zájmu dítěte.

Dovolte mi proto několik poznámek a námětů k danému tématu, kterými bych ráda zahájila diskusi na toto téma s cílem podpořit pěstounskou péči jako smysluplnou formu náhradní rodinné péče, která však může plnit své poslání pokud bude jasně definována nejen v právní úpravě ale především v metodických postupech sociální práce a práce navazujících profesí.

Východisko, idea – ochrana práv a respektování zájmů dítěte

1. Pro dítě je nejlepším prostředím vlastní rodina.
2. V případě, že dítě musí být umístěno mimo vlastní rodinu, je třeba využít všech možností a prostředků k tomu, aby se dítě do rodiny mohlo vrátit.
3. Pokud rodiče nechtějí dítě vychovávat a rozhodnou se pro udělení souhlasu s osvojením dítěte, je třeba poskytnout rodičům, osvojitelům i dítěti odbornou pomoc pro zvládnutí této traumatické situace.
4. Pokud rodiče nejsou schopni zajistit péči a výchovu dítěte, je třeba dítěti poskytnout náhradní rodinné prostředí, které mu zachová přirozené vazby a vztahy s rodiči a nahradní mu to, co jeho rodiče nejsou schopni poskytnout.
5. Pokud rodiče nemají vhodné podmínky pro zajištění potřeb dítěte, je třeba využít všech možností jak jim je pomoci zajistit.
6. Náhradní výchovné prostředí volit vždy jen za předpokladu, že může naplnit potřeby dítěte aktuálně i perspektivně.
7. Neplatí, že vždy je pro dítě lepší rodina než ústavní zařízení

Pěstounská péče – nové směry, pojetí

Cílem pěstounské péče je zajistit pro dítě, které musí být umístěno mimo rodinu, **náhradní rodinné prostředí a péči a to po dobu, po kterou rodiče**

nemohou péči a výchovu dítěte ze závažných důvodů zajistit. Pěstouni nahrazují rodičovskou péči, avšak nikoliv rodiče.

Současně je třeba využít všech možností k obnovení podmínek rodiny tak, aby se dítě mohlo vrátit do svého přirozeného rodinného prostředí. Institut pěstounské péče je určen na pomoc dítěti, ale současně však v sobě zahrnuje ty činnosti, které mu umožňují zachování vztahů a vazeb s rodiči, sourozenci a širší rodinou. Před zařazením dítěte do evidence náhradní rodinné péče musí být provedena kvalitní a kvalifikovaná sociální diagnostika, na jejímž závěru je možné dát odpovědi na otázky:

- Je pro dítě vhodné umístění do pěstounské péče?
- Jaké podmínky a schopnosti musí pěstouni, příp. pěstounská rodina mít, aby mohla saturovat potřeby dítěte, zejména psychické?

Teprve potom je třeba začít hledat pro dítě konkrétní rodinu. Domníváme se, že se to v řadě případů neděje a vychází se ze zavedeného přesvědčení, že je pro dítě vždy lepší rodina než ústav. V situaci, kdy je málo vhodných pěstounů, pak není vždy rozhodováno v souladu s opravdovými zájmy dítěte.

Prevence negativních situací v rodinách a separace dítěte od rodičů

Spolupráce OSPOD s odbornými pracovišti sociálních služeb – doporučení nebo uložení povinnosti rodičům využít **pomoci odborného poradenského zařízení pokud nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte, často** se týká i péče o domácnost, otázky spojené s bydlením atd.

Odhaduje se, že zhruba **70% dětí žijících dlouhodobě v ústavních zařízeních je tam** umístěno ze sociálních důvodů.

Co je potřeba změnit :

- vybudovat síť odborných pracovišť pro poskytování sociálních služeb v oblasti sanace rodiny a to ambulantních i terénních
- na základě provedené sociální diagnostiky poskytnout multidisciplinární včasnou pomoc
- rozšiřovat sociálně aktivizační služby pro rodiny a terénní asistenční služby
- sledovat účinnost pomoci a změny v rodinně
- v případě podání **návrhu na vydání předběžného opatření na nařízení ústavní výchovy** – rozhodnutí udělat v týmu na základě analýzy situace rodiny, zvážit zda není jiné řešení, rozlišovat mezi tím, zda
 - rodiče **nejsou schopni** o dítě pečovat
 - nebo
 - zda **nemají podmínky** po řádnou péči

Pro poskytnutí účinné pomoci a zvýšení šance na návrat dítěte do rodiny je třeba **konkrétně popsat důvody, proč bylo nutné umístit dítě mimo rodinu a co je třeba změnit, aby se dítě mohlo vrátit do rodiny.**

Práce s rodinou a dítětem po dobu výkonu ústavní výchovy a rozhodnutí o zařazení dítěte do evidence náhradní rodinné péče.

Cíl: návrat dítěte do rodiny předpokládá

- odstranění důvodů a příčin, kvůli kterým byla ústavní výchova nařízena (musí být konkrétně definovány)
- udržování kontaktu, posilování vztahů a vazeb rodičů s dítětem, asistované setkávání

Týmová spolupráce

- rodiče dítěte, příp. širší rodina
- orgán sociálně-právní ochrany dítěte – opatrovník
- ústavní zařízení – kojenecký ústav, dětský domov,
- sociální služby – odborné poradenství, sociálně aktivizační služby pro rodiny,
- terapeutická péče
- další organizace – bytový odbor, exekutor, probační a mediační sluba atd.

Podmínky

- rozšíření nabídky služeb a kapacity (možnosti komunitních plánů sociálních služeb)
důraz – sociálně aktivizační služby pro rodiny, sociální poradenství, socio-terapie
- sociální rehabilitace
- případové konference
- supervize
- další vzdělávání sociálních pracovníků a pracovníků poskytujících sociální služby

Sociální práce a odborné služby v náhradní rodinné péči

Odborné posouzení budoucích pěstounů pro účely zprostředkování

je třeba prohloubit zejména z těchto hledisek :

- **motivace** k rozhodnutí o přijetí dítěte do pěstounské péče
 - při přijímání prvního dítěte
 - při přijímání dalších dětí

- **posouzení** aktuální situace **rodinného systému a změn** po přijetí dítěte
 - z hlediska aktuální vývojové fáze rodiny
 - změny role rodičů a přijetí nové role pěstounů
 - změny v sourozeneckých konstelacích
 - změny v širší rodině
 - přijetí dítěte sociálním prostředím rodiny

Závěr odborného posouzení by měl vždy obsahovat **podrobný rozbor – stanovisko jaké má rodina podmínky, předpoklady a zdroje pro přijetí dítěte** a jaké potřeby dítěte může naplnit **nikoliv jaké požadavky mají pěstouni** na dítě.

K tomu, aby dítě bylo v rodině přijato nestačí „tolerovat“ ani „připouštět“, je třeba „přijmout“.

Odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny

Za sedm let, kdy se odborná příprava na přijetí dítěte stala ze zákona povinností se zcela zřetelně ukázalo, že je to podmínka pro porozumění obsahu role pěstouna a osvojitele, spíše příležitost než povinnost.

- Užitečnost přípravy je však podmíněna její obsahovou a formální stránkou, v praxi se osvědčilo rozlišovat odbornou přípravu :
 - a) pro budoucí osvojitele, resp. páry, které doposud dítě nemají,
 - b) pro budoucí pěstouny – v rodině děti vyrůstají, vlastní nebo přijaté
 - c) skupinová příprava – alespoň jednou každý pěstoun i osvojitel
 - d) individuální příprava – rozšiřující, zaměřena konkrétně na specifické podmínky rodiny nebo dítěte, především u pěstounů

Odborné služby, doprovázení a vzdělávání v průběhu pěstounské péče

1. po přijetí dítěte – **adaptační fáze – 1 rok**
 - přijaté dítě
 - děti v rodině
 - pěstouni – posílení jistoty v nové roli
 - rodiče dítěte – zpracování nové situace, kontakty s dítětem, posilování vztahů
2. Udržování kontaktu s odborným pracovištěm,
 - supervize zaměřená na zpracování role pěstounů, změny v rodinném systému, vývoj dítěte a naplňování jeho potřeb
 - rodinná terapie jako prevence – reflexe aktuální situace, všech členů rodiny
 - doprovázení – asistence u kontaktu s rodiči dítěte

3. skupinové

- tématické vzdělávací programy
- svépomocné skupiny, setkání pěstounů

Závěr

Současná situace v pěstounské péči vyžaduje především změnu pohledu na tuto formu náhradní rodinné péče nejen mezi širokou veřejností, ale především mezi odbornými pracovníky orgánů sociálně právní ochrany dětí a institucí, které zajišťují péči o děti umístěné mimo rodinu a poskytují odborné služby a doprovázení jejich rodičům a pěstounům.

Předpokladem pro zavedení systémových změn do praxe je zavedení inovativních principů a metod v sociální práci a odborných službách v náhradní rodinné péči, vzdělávání pracovníků a zvyšování jejich kvalifikace.

Použité zdroje

Poznatky, zkušenosti a výstupy z vlastní dlouholeté praxe v oblasti náhradní rodinné péče, jak v přímé poradenské práci s pěstouny a osvojiteli, tak z poznatků získaných při lektorské činnosti v odborné přípravě na přijetí dítěte do rodiny, vzdělávacích programech pro pěstouny i odborné pracovníky, ze spolupráce s orgány sociálně právní ochrany dětí a z práce členky Poradního sboru pro náhradní rodinnou péči Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

Dále :

Sborník ze VI. celostátního semináře Aktuální otázky NRP, Brno, TRIADA, 2006

Sborník ze VII celostátního semináře Aktuální otázky NRP, Brno, TRIADA, 2007

Sborník Stanoviska veřejného ochránce práv „Rodina a dítě“, Brno, KVOP, 2007

INOVATIVNÍ PRVKY V ODBORNÉ PŘÍPRAVĚ NA PŘIJETÍ DÍTĚTE DO PĚSTOUNSKÉ PÉČE A ODBORNÉ SLUŽBY PRO PĚSTOUNY A RODIČE

Mgr. Veronika Hofrová, PhDr. Eva Rotreklová

předneseno na VII. celostátním semináři Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Brno, říjen 2007

TRIADA-Paradenské centrum, o. s. a STROP o. s. dlouhodobě spolupracují v oblasti náhradní rodinné péče, realizují společně odbornou přípravu na přijetí dítěte do rodiny (aktuálně pro Zlínský a Olomoucký kraj), vzdělávací programy pro pěstouny (Zlínský, Jihomoravský a Moravskoslezský kraj) a poskytují i individuální poradenství pro rodiče, osvojitele a pěstouny.

V rámci jednání pracovní skupiny byl představen systém odborných služeb, odborné přípravy, doprovázení a skupinových programů v náhradní rodinné péči, včetně spolupráce s orgány sociálně právní ochrany dětí na úrovni obecních a krajských úřadů.

Základní ideou celé koncepce je důsledné respektování **zájmů a potřeb dítěte**, využití **všech možností k zachování přirozeného rodinného prostředí** a v případě nezbytné separace **vytvoření specifických podmínek pro vývoj dítěte v náhradní rodinné péči**. Pozornost byla věnována především novým pohledům na pěstounskou péči, odborné přípravě pěstounů, výběru vhodného náhradního výchovného prostředí pro dítě a spolupráci s rodiči dítěte.

METODICKÉ PŘÍSTUPY A POSTUPY V ODBORNÉ PŘÍPRAVĚ PĚSTOUNŮ A OSVOJITELŮ

Cíl odborné přípravy a její přínos pro snížení rizika selhání náhradní rodinné péče vychází ze skutečnosti, že výchova přijatého dítěte je v některých aspektech odlišná od situace, kdy rodiče vychovávají dítě, které se v rodině narodilo, a rozdíly jsou ještě větší v případě, že dítě je svěřeno do pěstounské péče.

Cílem odborné přípravy je proto seznámit budoucí osvojitele a pěstouny s těmito rozdíly a předložit náměty a možnosti, jak poskytnout dítěti separovanému trvale nebo dočasně od rodičů co nejlepší náhradní rodinné prostředí v osvojitelské nebo pěstounské rodině. Současně je třeba nabídnout budoucím osvojitelům a pěstounům pohled na jejich možnosti a zdroje k přijetí nové role.

Naplnit tento cíl předpokládá:

- porozumět potřebám dětí, které se ocitly mimo vlastní rodinu, a rozdílům ve výchově v přirozeném a náhradním rodinném prostředí

- získat orientaci v procesu zprostředkování osvojení a pěstounské péče – porozumět dosavadním postupům, aktuální situaci, ve které se budoucí osvojitelé a pěstouni nachází, i dalšímu postupu, který bude následovat po ukončení přípravy
- porozumět procesu zprostředkování náhradní rodinné péče z hlediska zájmu dítěte – zprostředkování není nástrojem státní byrokracie, ale je způsobem, jak minimalizovat riziko špatného výběru náhradního rodinného prostředí pro dítě s ohledem na jeho individuální situaci a specifické potřeby
- získat reálný pohled na konkrétní situace při výchově přijatého dítěte
- prohloubit si znalosti o jednotlivých formách NRP a odlišnostech osvojení a pěstounské péče
- umožnit pohled na vlastní rodinnou situaci s ohledem na rozhodnutí o přijetí dítěte do NRP – provést osobní reflexi rozhodnutí o přijetí dítěte se sdělenými informacemi o NRP (naše představy vs. skutečnost)
- poskytnout příležitost sdílet ve skupině rozhodnutí o přijetí dítěte
- poskytnout příležitost k setkání a navázání kontaktů mezi účastníky
- vytvořit podmínky pro udržování kontaktů i po skončení přípravy; v mnoha případech se tak utváří svépomocná skupina, jejíž členové mezi sebou udržují četné kontakty v období před i po přijetí dítěte (zvláště významné se jeví u budoucích osvojitelů, kde pokračující kontakty a vztahy s dalšími osvojitelskými rodinami významně posiluje a usnadňuje proces zpracování ztráty biologického rodičovství a snižují riziko budoucích snah o vytěsnění tohoto faktu mnohdy ústícího do utajení adopce nejen před okolím, ale i dítětem samým)
- navázat kontakty s odborníky i pro další spolupráci po přijetí dítěte a získat orientaci v nabídce odborných služeb v náhradní rodinné péči

Forma odborné přípravy

- Osvojitelé** – skupinová příprava pro 9 – 11 párů
- rozsah 42 hodin skupinové práce
 - 2× vícedenní setkání (zpravidla čtvrtek – sobota), 1× jednodenní setkání
 - individuální konzultace s účastníky po skončení přípravy
- Pěstouni** – skupinová příprava pro 9 – 11 párů
- rozsah 53 hodin skupinové práce
 - 3× vícedenní setkání (zpravidla čtvrtek – sobota), 1× jednodenní setkání

- individuální konzultace s páry po skončení přípravy
- jedno setkání za účasti dětí budoucích pěstounů

Metody práce

Příprava je koncipována jako interaktivní, s převahou sebezkušenostních a zážitkových technik, sdílení vlastních zkušeností, diskuse s osvojitelskými a pěstounskými rodinami, předávání teoretických poznatků a informací, individuální rozhovory s účastníky zaměřené na specifickou situaci jejich rodiny.

Program a tématické okruhy odborné přípravy

- Náhradní rodinná péče
 - význam, cíle, základní pojmy, formy
 - co dítě potřebuje nahradit a na jak dlouho dobu (osvojení – náhrada rodičů trvale vs. pěstounská péče – náhrada rodinného prostředí a pečujících osob vedle rodičů, dlouhodobě nebo i krátkodobě.)
- Proces zprostředkování náhradní rodinné péče.
- Rodina a její význam v životě člověka – psychické potřeby, citová deprivace, důsledky a možnosti nápravy, sociálně psychologický význam rodiny.
- Dítě separované od rodičů – dysfunkční rodiny, ústavní výchova a její důsledky.
- Zdravotní hlediska náhradní rodinné péče.
- „Náhradní“ rodičovství – přijetí role osvojitele, pěstouna, zdroje pro rodičovské role, dvojí rodičovství z hlediska biologického, sociálně – psychologického, právního.
- Přejít dítěte do náhradní rodiny – adaptační fáze, postoj širší rodiny a okolí k přijatému dítěti.
- Sociálně právní problematika NRP.
- Zpracování rodinné historie dítěte v jednotlivých vývojových fázích, rizika a úskalí.
- Zkušenosti stávajících osvojitelských a pěstounských rodin – setkání s rodinami, které vychovávají dítě v osvojení nebo pěstounské péči, výběr rodiny je proveden s ohledem na specifické potřeby skupiny.

Specializovaná příprava pěstounů

Na základě dlouholetých zkušeností jsme došly k závěru, že je nezbytně nutné oddělit přípravu budoucích pěstounů od příprav budoucích osvojitelů. Specifika dětí, které potřebují pěstounskou péči, jsou mnohem širší a složitější, než je tomu u dětí, které odcházejí do osvojení, a také role pěstouna ve srovnání

s rolí osvojitele je obtížněji zpracovatelná a méně jednoznačná. Jak je patrné z výše uvedeného, příprava budoucích pěstounů je i z časového hlediska rozsáhlejší než je tomu u budoucích osvojitelů. Stěžejním bodem přípravy je pak opravdové přijetí a zvnitřnění skutečnosti, že dítě má své rodiče, kteří jsou pro něj významní a pěstouni nemohou být konkurenty nebo přímo nepřátelé rodičům dítěte.

Z hlediska toho, jak se koncepce odborné příprava budoucích pěstounů posledních sedm let vyvíjela, klademe nyní mnohem větší důraz na tyto oblasti:

- dočasnost pěstounské péče (ve smyslu možného návratu dítěte k jeho rodičům, pokud pominou důvody, pro které bylo dítě od rodičů separováno) – zejména uzákonění pěstounské péče na přechodnou dobu téměř implikuje představu, že vedle ní existuje ještě tzv. klasická PP, která je „natrvalo“
- kontakty a vztahy dítěte v PP s jeho rodiči jsou pro dítě a jeho vývoj prospěšné
- velmi zásadní pro přijetí dítěte je motivace budoucích pěstounů – jakou jejich potřebu má přijetí dítěte naplnit?
- změna situace dětí, které v rodinách pěstounů již vyrůstají – děti vlastní, osvojené, v PP.

Změna pohledu na pěstounskou péči a náhradní rodinnou péči vůbec se nutně odráží také v termínech, které při práci s budoucími pěstouny použijeme. Chceme-li, aby se pěstouni stali partnery státní správy při hledání nejvhodnějšího řešení pro dítě separované od svých rodičů, nemůžeme o nich mluvit jako o „žadatelích“, protože tento pojem je jednoznačně staví do nerovnovázné role těch, kteří o něco žádají a pak také mají na dítě „požadavky“. Při tom by se spíše mělo jednat o podmínky, které jejich rodina přijatému dítěti může nabídnout; tyto podmínky pak mohou dále rozšiřovat nebo upřesňovat, a ne „snižovat požadavky“. V minulosti bylo také na pěstounskou péči často pohlíženo jako na „malou adopci“ – potřeby dítěte na zachování a posílení jeho vazeb a kontaktů s jeho rodiči nebyly naplňovány. V pěstounské péči proto nepoužíváme termín „biologičtí“ rodiče, ale pouze rodiče a pěstouni. Mezi další obraty, které odráží zkreslený pohled na pěstounskou péči, patří také „dítě vhodné do pěstounské péče“, „pěstounská péče bez účasti biologických rodičů“, případně „žadatelé připouštějí u dítěte...“. Jsme přesvědčeny, že termíny a slova, která používáme, nutně odráží způsob, jakým o věcech přemýšlíme. Považujeme za důležité navázat v přípravě s budoucími pěstouny kontakt založený na otevřenosti, upřímnosti a respektu k jejich životní situaci

a v tom případě potom o nich nemůžeme mluvit jako o „žadatelích s požadavky na dítě bez účasti biologických rodičů“.

Dítě a jeho rodiče

Způsob, jakým se dítě v pěstounské péči vyrovná se svou minulostí a rodinnou historií a jak tuto minulost přijme, je zcela zásadním činitelem, který má určující vliv na vývoj dítěte, jeho dospívání a také na jeho dospělý život. Hlavním, ale zároveň také nejtěžším úkolem pěstounů je být v tomto dítěti oporou a průvodcem. Zároveň je zde největší odlišnost pěstounství od rodičovství biologického, ale do značné míry i adoptivního. Budoucí pěstouni přichází nejčastěji do přípravy s motivací „pomoci dítěti, které nemá rodiče“ a my se v rámci přípravy snažíme toto motto přeformulovat tak, aby budoucí pěstouni pochopili, že každé dítě má své rodiče a pěstouni by měli přijmout dítě i s jeho rodiči a rodinnou historií a tím dítěti pomoci (tím pochopitelně nemáme na mysli „fyzické“ přijetí rodičů za další členy pěstounské rodiny). Toto „přijetí rodičů dítěte“ má pak vždy zcela různou formu podle individuální situace dítěte. Může to znamenat udržování a posilování pravidelných a častých kontaktů dítěte s rodiči, může to ale také znamenat pomoci dítěti zpracovat skutečnost, že se o něj jeho rodiče nezajímají, případně že v minulosti se vůči němu rodiče chovali špatně, nebo že mu svým chováním přímo ubližovali.

Dosáhnout takové změny pohledu na pěstounskou péči je stěžejním úkolem přípravy budoucích pěstounů. Je zřejmé, že v tomto případě nestačí přednášková forma práce, že je naopak potřeba vtáhnout účastníky přípravy do děje tak, aby k těmto zjištěním a závěrům došli sami.

Techniky, které k tomu využíváme:

- *Vytváření hypotetické historie dítěte*

Účastníci přípravy rozdělení do skupinek dostanou zadání, ve kterém je uveden pouze věk dítěte odcházejícího do pěstounské péče. Na základě již probraných témat mají pak za úkol vytvořit historii dítěte – komu a kdy se narodilo, jak dloho bylo v rodině, za jakých podmínek ze své rodiny odešlo a proč se pro něj právě nyní hledá pěstounská rodina. Cíl: uvědomit si, že dítě, které odchází do PP má vždy své rodiče a svou životní historii.

- *Definice potřeb dítěte*

Na základě takto vytvořené historie dítěte hledáme společně specifika jeho situace a na jejich základě definujeme potřeby, které dítě má a posléze vyvozujeme podmínky, které by měla mít pěstounská rodina, aby mohla toto konkrétní dítě přijmout a jeho potřeby naplnit. Tato technika nám

potom také umožňuje objasnit, jak postupuje poradní sbor při výběru nejvhodnější pěstounské rodiny pro konkrétní dítě.

- *Jak dítě vnímá svou situaci ve vztahu k rodičům a jak mu s tím pěstouni mohou pomoci*

Zde pracujeme s filmem Děti v bludném kruhu. Z výpovědí dětí ve filmu separujeme tři samostatné příběhy, které ilustrují tři rozdílné situace dítěte ve vztahu k jeho rodičům: dítě, které vyrůstá v ústavní výchově dlouhodobě bez jakéhokoli zájmu rodičů a které své rodiče vůbec nezná, dítě, které rodiče umístili do ústavu sami, protože je výchovně nezvládali a dále se o něj nezajímají a dítě, které odešlo do ústavní výchovy proti vůli rodičů na základě rozhodnutí soudu a jehož rodiče by o něj chtěli nadále pečovat. Účastníci přípravy potom sami na základě výpovědí dětí z filmu formulují, která situace je pro dítě nejméně stresující a jak mu v té které situaci mohou pěstouni pomoci jeho historii a rodiče přijmout. Tímto tématem také reagujeme na časté námitky pěstounů, že dítě, které vychovávají v pěstounské péči, o svých rodičích mluvit nechce – je třeba si vždy uvědomit, co nám tím dítě vlastně říká, jaký má toto sdělení význam a podtext a jak s tím dále pracovat.

Tyto vybrané techniky jsou pouze ilustrací, jak téma rodiče – děti – pěstouni v přípravě zpracováváme. Techniky průběžně měníme a přizpůsobujeme konkrétním potřebám dané skupiny budoucích pěstounů např. v souvislosti s tím, jak staré dítě chtějí do pěstounské péče přijmout. Možnost pracovat s tímto tématem tvůrčím způsobem nám umožňují zejména naše dlouholeté zkušenosti z práce s pěstouny a s rodinami, jejichž děti jsou svěřeny do pěstounské péče.

Součástí této práce s budoucími pěstouny v rámci odborné přípravy je také poslední setkání přípravy, kterého se účastní i děti, které v budoucí pěstounské rodině již vyrůstají. Cílem tohoto setkání je:

- dát dětem budoucích pěstounů pocítit jejich důležitou roli v rozhodnutí jejich rodičů o přijetí dalšího dítěte do rodiny („vtáhnout je do děje“),
- vidět celou rodinu, která bude dítě přijímat v jejich rodinné interakci,
- nabídnout účastníkům přípravy možnost vidět svou vlastní rodinu v kontextu jiných rodin,
- posílit navázání kontaktu mezi rodinami účastníků přípravy tak, aby v budoucnu mohli na toto setkání navázat a vytvořit tak vlastní svépomocnou skupinu.

Techniky práce v rámci tohoto setkání volíme individuálně s ohledem na věk a počet dětí, které se setkání účastní.

V rámci pracovní skupiny byla také otevřena otázka návštěvy ústavního zařízení jako součásti odborné přípravy. Domníváme se, že prioritní je ujasnit si, jaký cíl by tato návštěva měla mít. Je-li cílem pomoci účastníkům přípravy vytvořit si reálný pohled na prostředí, ve kterém dítě v ústavní výchově vyrůstá, je možné toto poznání zprostředkovat např. vhodně zvoleným filmem (Najlepšie je s mamou a otcom). Návštěva účastníků přípravy v kojeneckém ústavu nebo v dětském domově může být pro budoucí pěstouny a zejména pro budoucí osvojitele emocionálně velmi zátěžová situace. Myslíme si, že není vhodné, aby budoucí náhradní rodiče měnili své představy o dítěti, které chtějí přijmout, na základě kontaktu s konkrétním dítětem (často v se v tomto smyslu hovoří o tom, že „přeskočila jiskra“). Přijetí dítěte do osvojení i do pěstounské péče je rozhodnutí, které ovlivní dlouhodobě a někdy celoživotně (v případě osvojení) celou rodinu a aby toto rozhodnutí bylo trvalé, je třeba je dělat na základě racionální úvahy a nikoliv pod vlivem silných emocí.

ODBOBNÉ SLUŽBY PRO PĚSTOUNY A OSVOJITELE

Odborná příprava na přijetí dítěte umožňuje budoucím pěstounům zamyslet se nad některými aspekty výchovy přijatého dítěte v době, kdy pro ně tato záležitost ještě nemá výraznější emocionální zabarvení, tedy v době, kdy se ještě rozhodují o tom, jaké dítě by mohli či chtěli přijmout, v době, kdy se ještě nejedná o žádné konkrétní dítě. Ve chvíli, kdy jsou vybráni jako vhodní pěstouni pro dítě, kdy se s dítětem a jeho rodinou seznamují a kdy dítě přijímají, rozvíjí se mezi nimi a dítětem zcela přirozeně citový vztah a pak je mnohem těžší udržet si nad situací náhled a jednat ve skutečném zájmu dítěte a ne tak, „jak to pro nás všechny bude jednodušší“. Proto je nezbytně nutné navázat na odbornou přípravu dalšími odbornými službami.

Domníváme se, že zásadním problémem systému náhradní rodinné péče je právě absence návazných odborných služeb v oblasti náhradní rodinné péče. Tým odborných pracovníků obou organizací systematicky vytváří a zavádí do praxe koncepci a metodiku komplexních služeb, zahrnující odborné poradenství, doprovázení, terénní sociální služby a vzdělávací programy v oblasti náhradní rodinné péče zaměřených cíleně na náhradní rodiny. Služby jsou rozvíjeny na základě dlouhodobého sledování potřeb rodin osvojitelských a pěstounských a v přímé spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí.

Cíle

- Vytvořit podmínky na úseku specializovaných psychosociálních služeb pro pěstounské rodiny i rodiny, jejichž dítě je umístěno v pěstounské péči, aby

měly k dispozici systém odborných služeb a pracovníků, kteří budou poskytovat akutní pomoc i dlouhodobou podporu a doprovázení.

- Navázat na systém a koncepci příprav pěstounů a osvojitelů a zavést systém celoživotního vzdělávání pro pěstouny, zahrnující období před přijetím dítěte do rodiny i následné průběžné vzdělávání a supervize zaměřené především na respektování potřeb a zájmů dítěte v oblasti jeho vztahů s přirozeným rodinným prostředím.
- Dosáhnout změny v pohledu budoucích i stávajících pěstounů na význam a postavení vlastní rodiny v životě dítěte, které je vychováváno v pěstounské péči, a zajistit pro dítě i jeho rodiče možnost zachování přirozených rodinných vztahů a vazeb při maximálním respektování potřeb a zájmů dítěte.
- Poskytovat zpětnou vazbu orgánům sociálně právní ochrany dětí z realizace uvedených služeb prostřednictvím tématických supervizních setkání a případových konferencí pracovníků všech stupňů orgánů sociálně právní ochrany dětí k tématu pěstounské péče a zachování vztahů a vazeb dítěte s jeho rodinou.
- Reflektovat situaci a její vývoj na celostátních pracovních konferencích k tématu náhradní rodinné péče, výsledky zavádět do praxe na všech stupních sociálně právní ochrany dětí a případné výstupy promítat do praxe a do návrhů ke změně legislativy.

Metody práce

Metody práce v individuální případové práci i v práci se skupinou vycházejí ze systemického přístupu a používaných metod práce s rodinným systémem a jeho členy. Důraz je kladen na zpracování situace a přijetí nové role, v níž s ocitají rodiče – dítě – pěstouni a osvojitelé.

Ve skupinových a vzdělávacích programech jsou používány interaktivní formy práce s využitím sebezkušenostních technik.

Individuální případová práce a poradenství

- odborné konzultace pro zájemce o náhradní rodinnou péči,
- odborné poradenství pro budoucí pěstouny a osvojitele navazující na odbornou přípravu před přijetím dítěte do rodiny zaměřené především na zpracování a přijetí role pěstouna nebo osvojitele
- odborné poradenství a doprovázení při rozhodování budoucích pěstounů a osvojitelů o přijetí konkrétního dítěte zaměřené především na :
 - specifikaci podmínek, které je třeba dítěti zajistit s ohledem na jeho individuální potřeby,

- náhled na změnu rodinného systému při příchodu dalšího člena,
- reakce širší rodiny a okolí.
- doprovázení a asistence při prvním kontaktu budoucích pěstounů a osvojitelů s dítětem,
- v případě pěstounské péči i s jeho rodiči
- odborné poradenství a podpora pěstounů a osvojitelů po převzetí dítěte do rodiny, zaměřené především na adaptaci dítěte v rodině a specifické výchovné postupy ke zvládnutí projevů ústavního syndromu, příp. jiných handicapů dítěte
- asistence a doprovázení při komunikaci a kontaktech dítěte s jeho rodiči a pěstouny, příp. tzv. asistované kontakty na pracovišti centra.

Skupinové vzdělávací programy:

- průběžné vzdělávání pěstounů – 1× měsíčně – 4 hodiny tématicky zaměřeného interaktivního programu, 2 hodiny pro individuální konzultace (Velehrad, Brno)
- programové bloky na setkání svépomocných skupin osvojitelů a pěstounů
- vzdělávací programy pro sociální pracovníky v oblasti náhradní rodinné péče.

TEORETICKO-PRAKTICKÁ VÝCHODISKA V PROCESU ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE S VYUŽITÍM MODELU POSIS

PhDr. Dana Štěrbová, PhD., PhDr. Svatoslava Kalábová

předneseno na VIII. celostátním semináři, Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Brno 1. – 2.10.2008

Příspěvek seznamuje s modulovým pojetím procesu zprostředkování náhradní rodinné péče. Dynamiku procesu reprezentuje model POSIS, který je založen na biopsychosociálním teoretickém přístupu. Systematická a řízená interakce mezi moduly posiluje pozitivní transformační změny v péči o ohrožené děti. Model je vytvořen a modifikován zkušenostmi z praxe psychologů pracoviště náhradní rodinné péče Krajského úřadu Olomouckého kraje.

ÚVOD

V současné době se setkáváme s mnoha aktivitami, které přispívají k transformaci systému péče o ohrožené děti v České republice (ČR), která je jedním z cílů programového prohlášení vlády ČR. Poznatky přicházejí z oblasti výzkumu i praxe a přinášejí je jak státní instituce, tak neziskové organizace. Je potřebné tyto aktivity slučovat, mít o nich přehled, vyměňovat si zkušenosti a návrhy. Této možnosti využili např. Štěrbová (2008), Radvanová (2008), Vanický, Mitlöhner (2008) na 16. celostátním sexuologickém kongresu (Pardubice, září 2008), kde se mj. věnovali každý ze svého pohledu tématům souvisejícím s péčí o rodiny a děti. Dětem je třeba věnovat zvýšenou pozornost s cílem uspokojovat jejich potřeby v co nejpřirozenějším prostředí. K tomuto cíli směřuje také celostátní seminář „Aktuální otázky náhradní rodinné péče“ (Brno, 2008), který je věnován podpoře transformace systému péče o ohrožené děti. Všichni, kteří rozhodují o dětech v případech, kdy není rodina schopna poskytnout dětem bezpečné zázemí, by měli mít důkladné poznatky o rodině, jejím fungování a možných rizicích. Sociálním pracovnícům a pracovníkům je dán současnou legislativou významný prostor v posuzování dítěte a rodiny. Pod tlakem masmédií, které někdy posilují mýty o ústavní či pěstounské péči, se tak mohou ocitnout ti, kteří rozhodují o budoucnosti dítěte v rodině či mimo ni. Např. Králíčková (2008, 78) k mýtům mj. uvádí: „...pěstounská péče je mnohými stále pojímána jako *dlouhodobá náhradní péče* neboli *kvazi osvojení pro děti tzv. nikoli právně volné*.“

Předkládaný model POSIS sestavený z modulů bude sloužit společně s metodikami z něho vycházejícími jako konkrétní nástroj pro prevenci, pro usnadnění posuzování rodinného prostředí, pro intervenci a sanaci rodiny, pro následnou pre a postadopční či pre a postpěstounskou podporu a péči.

TERMINOLOGICKÉ VYMEZENÍ A VÝCHODISKA PRO TRANSFORMACI SYSTÉMU VZTAŽENÉ K MODELU POSIS

Ohrožené dítě aneb kdo je ohroženým dítětem?

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon o SPOD“) termín ohrožené dítě nezná, v §6 mluví o dětech, které potřebují sociálně právní ochranu, tj.:

- Děti, jejichž rodiče
 1. zemřeli,
 2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,
 3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,
- Děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče a tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřením do její výchovy,
- Děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky...
- Děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických či právnických osob odpovědných za výchovu dítěte,
- Děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu,
- Děti, které jsou na základě žádosti rodičů či jiných osob odpovědných za jejich výchovu opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o dítě nebo jejich umístění v takovém zařízení trvá déle než 6 měsíců,
- Děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami, odpovědnými za výchovu dítěte,
- Děti, které jsou žadateli o azyl odloučenými od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu,
- pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinnou nepříznivého vývoje.

Pojem ohrožené dítě se objevuje především v oblasti zdravotnické a školské legislativy.

Definice společných priorit (tisková zpráva MPSV ze dne 3. dubna 2008)

- Právo dítěte na život ve vlastní rodině-jako východisko jednoznačně zohledňované v rámci veškerého rozhodování o dítěti.
- Zpracování individuálního plánu dítěte – princip multidisciplinární spolupráce.
- Právo dítěte na kontakt s rodiči.
- Dočasnost umístění dítěte mimo rodinu- volit takovou variantu, která v co největší míře naplní aktuální potřeby dítěte.
- Právo dítěte na život v rodinném prostředí.
- Objektivizace vyhodnocení situace ohrožení dítěte.
- Důraz na sociální prevenci.
- Zajištění názoru dítěte.

Poradní sbory pro zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče (PS) byly zřízeny novelou zákona 359/99 Sb. od 1.6. 2006 hejtmány jednotlivých krajů ČR jako zvláštní orgány kraje. Poradní sbor MPSV je stálým poradním orgánem ministra práce a sociálních věcí.

Vzhledem k tomu, že neexistuje *jednotný metodický pokyn*, který by vymezil statut a jednací řád PS, v každém kraji se složení, činnost a pravidla jednání PS řídí vlastními vnitřními předpisy.

Proces zprostředkování – pojem se objevuje pouze v zákoně č. 359/99 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a v zákoně č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Intervence a sanace rodiny jsou jedněmi z nástrojů podpory rodičů, kteří pečují o své děti zvládají obtížně. Důsledkem těchto obtíží bývá neprospívání dítěte v rodině.

Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Jedná se o činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu, k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu jeho umístění do ústavní výchovy nebo k umožnění jeho bezpečného návratu domů (Bechyňová, Konvičková, 2008).

VZNIK A VÝCHODISKA MODELU POSIS

(POSIS – Potřeba Odborné Spolupráce na Intervenci a Sanaci rodiny a dítěte)

Pro úspěšnost realizace kroků transformace a sloučení systému péče o ohrožené děti (viz tisková zpráva MPSV ČR z 3. dubna 2008) považujeme za vhodné podat ucelený přehled zainteresovaných systémů zapojených v transformaci

a jejich praktický význam. Z těchto důvodů jsme vytvořily model, jenž ve své dynamice respektuje potřeby rodiny a míru podpory na základě posouzení fungování (funkčnosti) rodinného systému s poukázáním na efektivitu vynaložené podpory spjaté s finančními prostředky poskytované státem.

Model POSIS je:

P – praktický, prevence, právo (dítěte, rodičů, právo obecně)

O – odborně zabezpečen, objektivizuje situaci

S – sanační,

I – interaktivní, intervenční

S – sociální, saturující (nasycení)

PO – pomáhá (pomáhající) **SI** – situaci (dítěte a rodiny) **S** – sanuje (rodinu)

Model vychází z *biopsychosociální systémové teorie*, která má v centru svého zájmu jedince, rodiny a komunity. Sleduje chování těchto jedinců, rodin a společenství jakožto výsledek podnětů a interakcí biologických, psychologických a sociálních faktorů. Využívá teoretických základů a praktických zkušeností. Vycházíme z posledních trendů zkoumání a posuzování rodin tak, aby byly zachovány požadavky na kvalitu odborného pohledu na rodinu jako na systém (Štěrbová, 2002, 2007, Sobotková, 2003). V souladu s Pinsof & Lebow, (2005) je *psychologie rodiny* jako moderní klinická věda zaměřena nejenom na odhalování pravdy, ale také zvyšuje zdraví a well-being jedinců, kteří v rodinách žijí. Klinická praxe by měla být odvozena, měla by být konzistentním a základním subjektem pro hledání pravdy. Bez upevnění základů ve vědě by *klinická praxe* s rodinami byla pozůstatkem názorů a mínění těžko odlišitelných od masmediálních polopravd (Pinsof & Lebow, 2005). *Zkušenosti* aplikované v modelu POSIS jsou výsledkem především *dlouholeté praxe psychologek* z pracoviště náhradní rodinné péče oddělení sociálně právní ochrany dětí Krajského úřadu Olomouckého kraje (autorek příspěvku a modelu), které posuzují osobnosti žadatelů o zařazení do evidence osob vhodných stát se pěstouny nebo osvojiteli a věnují se posuzování rodinných systémů, motivaci a přání dětí umístěných v ústavním prostředí, pro změnu tohoto prostředí posuzují vhodnost eventuelní změny. Další inspirací pro efektivnost práce byla pro nás *dobrá praxe Poradního sboru pro náhradní rodinnou péči* (PSNRP), poradního orgánu hejtmána Krajského úřadu Olomouckého kraje (KÚOK). Specifikum PSNRP na KÚOK spočívá v *multidisciplinárním přístupu* k posouzení a řešení jednotlivých případů a až striktnímu respektování základního principu sociálně právní ochrany dětí, čímž je

zájem dítěte a jeho blaho. Dalšími východisky se staly *aplikovatelné poznatky ze zahraničních přístupů, terénní a ambulantní psychologická a sociální praxe v práci s rodinami a dětmi*; tedy poznatky sociálních pracovníků v regionu KÚOK (tedy sociálních pracovníků a pracovníků z obcí, měst, magistrátu), spolupráce s psycholožkou Mgr. M. Stejskalovou (Prostějov), která se podílela na přípravě dětí na přechod z ústavního prostředí do náhradního rodinného prostředí.

Předpokládáme využití modelu POSIS v rámci zkoumání a posuzování jak rodin biologických, tak i rodin poskytujících náhradní rodinné prostředí. POSIS model bude využíván u všech typů rodin tak, aby mohlo dojít k zachycení problémů a jejich včasnému řešení (intervence), a tím se zabránilo odchodu dítěte z prostředí biologické rodiny. Oblast náhradní rodinné péče je významným prvkem umožňujícím poskytnout dítěti „nápravný“ vzor rodinného prostředí, bylo-li odňato z nefunkční biologické rodiny. Přednostně však podporuje zacílenou podporu do prostředí nukleární rodiny dítěte. Upozorňujeme na to, že každá rodina může být v dnešní době ohrožena. Neznamená to, že ohrožení musí vycházet vždy z prostředí rodiny, ale vliv mají i společenské faktory. Kocourková (2007) uvádí, že současná politika EU je někdy kritizována, že je spíše „work friendly“ než „family friendly“ a navrhovaná opatření v rámci rodinné politiky spíše patří do politiky zaměstnanosti. Dokumentuje to na požadavku v rámci lisabonského procesu, aby do roku 2010 byla třetina dětí ve věku 0–3 let umístěna v nějakém zařízení péče o děti. Tlak, který je kladen na ekonomické zabezpečení rodiny a změna rolí v primární rodině a vyrovnávání se s nimi, může vést k ohrožení stability rodinného prostředí.

Modulové pojetí modelu POSIS a zejména systematická a řízená interakce mezi moduly posiluje pozitivní transformační změny v péči o ohrožené děti. Lze jej použít jako vhodný a ověřený nástroj k optimalizaci systému této péče.

POPIS MODULOVÉHO POJETÍ MODELU POSIS

Model POSIS je složen z jedenácti (11) základních modulů, které jsou rozmístěny ve třech kategoriích. Kategorii I v modelu POSIS tvoří *Modul priority* sestávající z jediného modulu: Modul rodiny a dítěte. Kategorie II je tvořena *Moduly základními* (tři moduly – modul příbuzných a přátel, modul vzdělávací a zájmový, modul zdravotnický). Kategorii III naplňují *Moduly podpůrné* (sedm modulů – modul poradenský, modul sociální pomoci, modul péče o dítě mimo rodinu, modul krajského úřadu, modul Poradního sboru pro NRP krajského úřadu, modul Poradního sboru MPSV, modul Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí – ÚMPOD).

Model POSIS je modelem zaměřujícím se na přístup k dítěti a biologické rodině z multidimenzionálního pojetí. Multidimenzionalita a interdisciplinarita

hrají významnou roli při posuzování rodinného systému, neboť pracuje s moduly, které působí ve *státní i nestátní sféře*, v resortech ministerstev: zdravotnictví, školství, sociálních věcí, vnitra. Víceúrovňové pojetí se vzájemně multidisciplinárně prolíná na všech úrovních modelu. Mezi moduly je dynamika – proces se odehrává v čase a v různých vývojových fázích rodiny a vývojového období konkrétního dítěte. Biopsychosociální pohled sleduje zájmy zainteresovaných z hlediska jejich interakce. Vzájemná kauzalita spočívá v tom, že jedna část systému ovlivňuje každý další systém (modul). Je zřejmé, že některé systémy mají větší vliv, že nejde o lineární vzájemnost. Nicméně: ovlivňuje-li každá část systému další část, pak špatné rozhodnutí ovlivní celý proces. Vše se prolíná v časové ose, jde o kauzálně podmíněný systém, jehož faktory jsou proluty a hlavně zacíleny v určitém čase více či méně na interakci dvou či více zúčastněných složek.

Profesní role obsažené v modulech značí konkrétní osoby, které shromažďují údaje, rozhodují o ohroženém dítěti z pozice svých pracovních funkcí. Profesní role je neoddelitelně spjata s *osobní rolí* (tzn. vlivy, které působily na jedince v profesní roli v průběhu jeho osobního i profesního života a mohou mít vliv na jeho či její postojovou složku). Spojení osobní a profesní role se pak promítá do posuzování fungování rodinného systému, má vliv na dovednosti vytvoření vhodného intervenčního a sanačního programu pro rodinu, na utváření optimálního poradensko terapeutického plánu pro dítě. Všechny kroky sanace a intervence jsou řízené *týmem*.

Zvláštní úlohu zastává modul Poradního sboru pro NRP představující rozhodující podklad pro doporučení k výběru vhodného náhradního rodinného prostředí pro dítě.

Soudce vyhodnocuje podklady získané z kvalitní týmové práce odborníků a má tak možnost vynést „dosti dobrý“ rozsudek.

SCHÉMA MODELU POSIS S PROFESNÍMI ROLEMI

Kategorie I:

Modul priority:

- modul RODINA + DÍTĚ
- rodiče, dítě a sourozenci v biologické rodině, popř. v doplněné biologické rodině

Kategorie II:

Základní moduly:

- modul příbuzných a přátel
prarodiče, tety, strýcové, bratrance, sestřenice, ale zahrnujeme do něho také přátele, kamarády...

- modul vzdělávací a zájmový
zdravotní sestry v jeslích, pedagogičtí pracovníci v mateřských školách, základních školách, základních uměleckých školách atd., tedy pedagogové, vychovatelé, mistři odborné výuky, trenéři, instruktoři, zájmová oblast – kroužky, ...
- modul zdravotnický
zdravotní sestry, pediatři, kliničtí psychologové, kliničtí logopedi, terapeuti, specialisté, ...

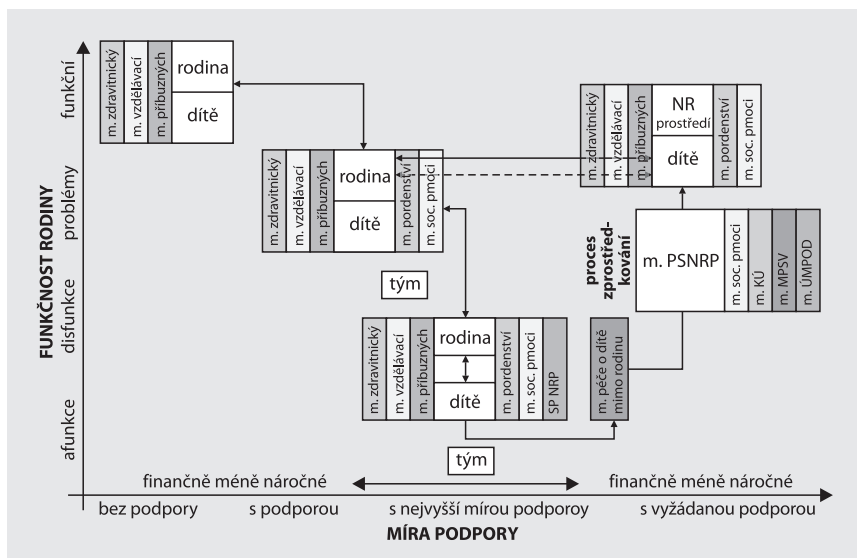
Kategorie III:

Podpůrné moduly:

- modul poradenský
sociální pracovníce, psychologové, speciální pedagogové, logopedi, ...
- modul sociální pomoci
sociální pracovníci, pracovníci státní sociální podpory, pracovníci neziskových organizací, společenství, dobrovolníci, ...
- modul péče o dítě mimo rodinu
zdravotní sestry, pedagogičtí pracovníci, „tety“, sociální pracovníce, lékaři, psychologové, terapeuti, specialisté, ...
- modul krajského úřadu
sociální pracovníci, psychologové, specialisté, další odborníci
- modul Poradního sboru pro NRP krajského úřadu
sociální pracovníci, lékaři, psychologové, pedagogové, další odborníci
- modul Poradního sboru MPSV
sociální pracovníci, lékaři, psychologové, pedagogové, další odborníci
- modul Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí – ÚMPOD
právníci, sociální pracovníci, lékaři, psychologové, pedagogové, další odborníci, ...

V jednotlivých dílčích modulech (mimo kategorii I) mohou být zastoupeny další profesní role a pracovní funkce z různých resortů

Graf č. 1 popisuje výsledek dynamického procesu fungování rodiny a potřebné míry podpory s vynaložením míry finančních prostředků. Základem je včasné sestavení odborného týmu, který by umožnil podřet problémovou rodinu nejlépe v úrovni problémového pásma za sestavení odborného plánu pro rodinu a dítě (děti) v ní. Dostane-li se dítě mimo prostředí původní rodiny a je-li umístěno do náhradního výchovného či rodinného prostředí, je důležité udržovat vazby s původním rodinným prostředím. Nemusí jít vždy o přímý fyzický kontakt, ale o udržení mentálního povědomí o původní rodině, což má významný vliv na přijetí sebe sama a své identity.

Graf č. 1: Model POSIS (Potřeba Odborné Spolupráce na Intervenci a Sanaci rodiny a dítěte) (Štěrbová, Kalábová, 2008)

Cílem týmu a podpůrné péče je dosáhnout minimalizace podpůrných opatření, aby byla rodina schopna v průběhu podpůrných opatření (sanace, intervence) dosáhnout takové míry dovedností, které ji mohou posunout s využitím základních modulů (zdravotnický, vzdělávací, příbuzných) do funkčnější roviny. Z těchto důvodů je důležitá souhra všech modulů, aby se dostalo maxima podpory všem lidem (rolím) i v základních modulech. Je nutné rozvíjet systém primární prevence. Principy funkčnosti a vzájemnosti jsou základem primární prevence. Rodina by se měla stát jednotkou ve společenském systému s dovednostmi pomoci sama sobě, tedy s využitím mechanismů sebeuždravovacích (naučených v předchozím a současném podpůrném systému).

VÝHODY MODELU POSIS

Model POSIS vychází ze *socio-politicko-ekonomického rámce*. Je v souladu s aktuálními ministerskými tezemi (viz programové prohlášení vlády a tisková zpráva ze dne 3. 4. 2008). Je *multidimenzionální* a založený na *několika úrovních*. Je možné s ním pracovat jako s modelem, který lze *aplikovat v praxi*. Je *flexibilní* ve vztahu k měnícím se pravidlům a tendencím, je možno jej *rozvíjet*. Je v souladu s ověřenými postupy a *přístupy v zahraničí*, reflektuje změny probíhající v současných

rodinách ve společenském kontextu. *Je ověřený jako účinný nástroj v procesu zprostředkování.* Má tedy široký záběr. Model POSIS má výhody nejen pro přehlednost využitelnou v rámci *edukace* v oblasti péče o rodiny, ale jeho význam tkví v možných *opatřeních*, jež lze přijmout v rámci transformace zacílením na kvalitu poskytované péče a služeb v jednotlivých modulech, na jejich schopnost interakce a předávání informací pro kvalitní týmovou práci. *Koncepčně je využitelný pro práci ministerstev.* Model POSIS *umožňuje zpětnovazební hodnocení* práce s rodinou a vhodnost plánovaných a realizovaných sanačních opatření. Z těchto výstupů lze ověřit *platnost a vhodnost* zvolených opatření. Moduly jsou zasazeny v osách funkčnosti rodiny a potřebné míry sanace a míry finančních prostředků. Z hlediska míry podpůrných opatření je patrný dopad finančních nákladů, které stát vynakládá na podporu rodin. Model je směřován k *efektivní sanaci a včasné intervenci* a je úzce *spojen s politickými výstupy*. Politikové by měli vnímat *efektivitu* vynakládaných *finančních prostředků* při zabezpečení transformačních kroků.

Výhodou modelu je, že *je uplatnitelný* na každého jedince a na každou rodinu s hlavním cílem – *bezpečí a blaho dítěte*.

ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE A VÝZNAM PORADNÍHO SBORU PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI V MODELU POSIS

Cílem činnosti poradního sboru pro zprostředkování NRP (PS) je na základě nezávislého posouzení odborníků nalézt pro konkrétní dítě takové prostředí, které by mohlo v co největší míře uspokojovat jeho základní psychické potřeby. Tento proces je možné realizovat pouze na základě multidisciplinární spolupráce, tj. pro odpovědný výběr fungujícího rodinného prostředí potřebuje PS získat informace z oblasti sociální, zdravotní, psychologické a právní jak na straně manželů či jedinců, kteří chtějí přijmout dítě do NRP, tak na straně dítěte. K tomu lze využít model POSIS. Nemáme-li dostatek informací z určitého modulu, nemůžeme dobře rozhodnout. Konkrétní výstup využitelný pro transformaci je struktura poradního sboru, v němž jsou odborníci z více z resortů (empirická zkušenost) s ověřenou odlišnou resortní filosofií, avšak přesto s nutnou shodou náhledu budoucí dobré podmínky pro život dítěte, které bylo zařazeno do evidence a procesu zprostředkování adopce nebo pěstounské péče

Základní principy využívané PSNRP při vyhodnocení posouzeného rodinného systému

Rodinný systém vnímáme jako transgenerační fenomén. Všímáme si jak biologického systému psychologie rodiny – interakce mezi interpersonálními

rodinnými proměnnými a biologickými procesy a poruchami (např. deprese, schizofrenie), tak širokého sociálního systému (např. rozvody, druhé sňatky). Dobrá znalost rodinných systémů, vývojových fází rodiny, event. patologie by měla směřovat k intervenci, která se může realizovat v konkrétních vzdělávacích programech zainteresovaných neziskových organizací, připravovaných krajskými úřady s cílem předávat zkušenosti a obohacovat základnu teoretických znalostí a praktických dovedností u osob, které se účastní procesu zprostředkování. Cigoli, Scabini (2006) upozorňují na význam posilování vztahů mezi dětmi a rodiči, vztahů sourozeneckých, ale též vztahů rodiny se společností. Tato skutečnost se týká i pěstounských rodin. Děti umístěné v pěstounské péči chtějí být členy jak pěstounské, tak biologické rodiny. Současně se ukázalo, že některé pěstounské rodiny mají dítě v pěstounské péči umístěno „za hranicí“ své rodiny. Nejde o jev patologie rodiny, ale o ambivalentní pocity. Pokud nebudou vztahy posilovány, mohlo by to znamenat, že se rodina plně spolehne na pomoc společnosti a „zbaví se tak odpovědnosti“ za fungování v rámci společenského systému.

Aktuálně pociťujeme NEJEDNOTNOST v KONCEPCI, tedy rozdílnost v posuzování rodinného prostředí v krajích České republiky. Z toho vyplývají nedostatky ve smyslu nesourodých podkladů pro rozhodování při zprostředkování a následně i pro rozhodování soudců.

KONKRÉTNÍ VÝSTUPY Z MODELU POSIS PRO TRANSFORMACI PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI

- **Komplementaci závěrů** v rozhodnutí o postupu péče o ohrožené dítě lze provádět na různých úrovních pro různé účely a s různými cíli vyplývajícími z aktuální potřeby dítěte a rodiny.
- Z toho vyplývá nutnost zpřesnit **kritéria pro posouzení zdárného fungování rodinného systému**.
- **Aplikace moderních metod** posouzení rodinného systému umožňuje zachytit rodinný proces, jeho dynamiku.
- Rozšířit **vzdělávací programy** pro oblast rozvoje partnerských vztahů. U nás realizováno např. Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu Praha. Markman et. al, (2005) potvrzují nezbytnost takových programů z důvodů prevence negativních dopadů rozvodů, rozchodů nesezdaných párů, rozvoji vztahové agrese s velkými sociálními a emočními dopady na dítě až do jeho dospělosti.
- Zavést **systém vzdělávání, nové vzdělávací programy**. Pro všechny profesionály a zainteresované osoby (rodiče, budoucí pěstouny a osvojitele,

lékaře, pedagogy apod.) Pro profesní ROLE by se měly vytvářet konkrétní vzdělávací programy vycházející z potřeby osob v jednotlivých modulech. Vzdělávací programy by měly být zaměřeny i na témata, jež jsou pro společnost mnohdy tabuizované. Takovým tématem je např. oblast sexuální agrese (viz Kovář a kol., 2008).

- Z výsledků posouzení rodinného systému lze připravit cílené a „na míru šité“ **intervenční programy**. Programy by měly být zacílené na všechny členy rodiny.. Např. Potřebná je podpora adoptivních rodičů v průběhu přijetí dítěte a zejména v období adolescence (Cigoli, Scabini, 2006), kdy adoptovaní adolescenti řeší mj. otázky identity, hodnot současné rodiny a přemítají o své biologické rodině, někdy uskutečňují „plány návratu“ ke své minulosti.
- Abychom mohli rodinu sanovat, musíme ji umět **dobře posoudit**, v jakých oblastech, v jakém plánu.
- Abychom uměli dobře posoudit, musíme mít **teoretické základy** a zkušenosti pro vyvození adekvátních závěrů. K tomu je potřeba dostatek vhodných studií rodin (sociologických, psychologických, jichž je v ČR málo – např. Štěrbová, 2002, 2007, Sobotková, 2003, Možný, 2002). Při výzkumu rodin musí být zohledněny stejně jako v našem modelu sociokulturní normy, rodinné mytologie nesoucí se z vyprávění příběhů napříč generacemi, jež mohou mít vliv na rodinnou identitu. Hartus & Lindley (2002) upozorňují na další významný faktor, kterým je životní scénář jedince, který vychází z rodinných zkušeností, vzdělání, práce. Tyto úrovně a opakující se vzorce chování rodiny v čase utváří základní vztahy v rodině, dodávají smysluplný kontext životu, formují výzvy jedince a rodiny. Obsah prožitých situací, způsoby sdělení (řeči) vytváří pro jedince smysl v interakcích. Toto vše by měli mít na zřeteli profesionálové, odpovídající na otázku vhodnosti kontaktu s biologickými rodiči.

Co v našem pojetí modelu POSIS zahrnuje posouzení rodinného systému a rodinného prostředí aneb KOHO POSUZUJEME:

Všechny osoby, které jsou aktuálně přítomné. Všechny osoby, které byly přítomné a nejsou (z různých důvodů), odešli, zemřeli. Osoby, které budou přítomné.

Biologická rodina – současné prostředí, širší rodina – prarodiče příbuzní. Posuzující profesionálové by měli mít na zřeteli možná rizika (tzn. někde by se od nich měli dozvědět- viz doporučené vzdělávací programy). Např. Edwards (2001) upozorňuje, že někdy primárně roli pečovatelských a vychovatelských

zastávají více prarodiče či prarodič více než biologičtí rodiče. Prarodiče jsou nazýváni náhradníky (surrogants). Tyto rodiny se vyskytují ve všech socioekonomických třídách. Pokud péče nukleární rodiny upadá, stává se dysfunkční až afunkční, znamená to pro dítě obtížnou dobu adjustace a jeho chování se může stát deviantní či delikventní. Starost o dítě s dysfunkčním chováním pravděpodobně ztíží problémy prarodičů. ALE: Jsme v začarovaném kruhu; nukleární (biologická) rodina je dysfunkční a výsledkem jsou problémy s dětmi. Jsou poslány (systémem) k prarodičům, kteří mají problémy sami se sebou – je za nimi typická rodičovská výchovná fáze, jsou nemocní, staří a vnoučata jsou ve fázi adjustace, která ztěžuje jejich vhodnou péči. A to vše se ještě promítá do oblasti školní úspěšnosti dětí. Proto by tento systém či způsob mohl vést k poškození vnoučat a prarodičů.

Rodiny zájemců o náhradní rodinnou péči – o adopci, o pěstounskou péči (PP), o PP na přechodnou dobu. POZN – po adopci se tyto rodiny ztrácejí ze systému, a také by potřebovali poradenskou péči!!!! Baldo, A. J. Baldo, T. D. (2003) upozorňují, že když se dítě dostane do rodiny, buď narozením nebo adopcí, přináší významné změny do rodinné dynamiky. Změny se týkají přechodu z párového soužití do rodičovství. Adopce je pozitivní, ale vyčerpávající změna, proces zahrnující šíři adjustačních strategií. Autoři se zmiňují, že podpůrné poradenství vyžaduje terapeuty, kteří se vyznají v problematice adopce.

Rodiny pěstounů, kteří chtějí přijmout další dítě.

Rodiny adoptivních rodičů, kteří chtějí přijmout další dítě.

U všech se posuzuje jejich primární (původní) rodinné prostředí, jejich současné rodinné prostředí. Posuzujeme dospělého, dítě. Vše ve smyslu pohledu na rodinu jako na systém.

- Při posuzování rodiny a stanovení závěrů se předpokládá **součinnost** zainteresovaných profesionálů v jejich profesních rolích.

Samotní profesionálové jsou **zainteresováni v procesu rozhodování o dítěti (zprostředkování)** osobně. Proto je nezbytné, aby se získávaly informace z „modulových rolí“, probíhala školení profesionálů, výcviky či kurzy zaměřené na vývoj dítěte, znalost práva, aby byli seznamováni s výsledky relevantních výzkumů. Profesionálové si musí být vědomi své profesionální role a odpovědnosti, kterou v případě sehrávají, a která má vliv na to, jak jsou vnímáni klienty (dětmi, rodiči, náhradními vychovateli...). Vědomí o obtížnosti učinění rozhodnutí usnadní znalost pohledů z různých perspektiv (modulů) – např. od sociálních pracovníků/pracovnic, pečovatелů, soudců, pedagogů, psychologů

atp. Profesionálem se stává také náhradní „rodič“, tedy osoba či osoby, které poskytují dítěti náhradní rodinné prostředí. Wells (2004) Náhradní rodiče jsou klíčovými členy týmu, který zahrnuje sociálního pracovníka/pracovnici, supervizora či klinického konzultanta, dítě a jeho biologické rodiče a ostatní profesionály, kteří jsou do případu zainteresováni. V zahraničí existují the National Standards for Treatment Foster Care (Foster Family based Treatment Association, 1995), v nichž jsou náhradní rodiče odpovědní za hájení zájmů mladých (dětí), koordinují komunikaci mezi biologickou rodinou dítěte a svým týmem, pracují na vytváření pozitivních vztahů s ostatními profesionály jako jsou učitelé. Někteří náhradní rodiče jsou také v roli terapeutů a jsou i v roli, kdy se starají o své vlastní děti.

- **Intervence a sanace** by měly být postaveny na nástrojích rodinné psychologie zvyšujících zdraví a well-being (Liddle, Santisteban, Levant, & Bray, 2002), musí být založeny na hledání a informování tak, jak je to opravdu, ve skutečnosti. Tzn. mít dostatek finančních prostředků pro oblast zkoumání rodin k zajištění intervenčního/preventivního aspektu s implikacemi výzkumu do prevence nebo intervence.
- Pro účinnou intervenci a sanaci je nutné mít **TÝM** s jasnou strukturou a pravidly, dle nichž by se scházel. *Může jít o Podpůrný Odborný Sociální Intervenční Systém (POSIS tým)*, který by dítě a rodiny provázel. Stávající systém péče o ohrožené děti má dobré jednotlivé kroky v rámci svých ministerstev, ale z našeho pohledu chybí provázanost dílčích celků. Moduly našeho systému na sebe jednak navazují, jednak jsou vůči sobě vztažené, provázané. K modelu POSIS směřujeme po inspiraci a po zkušenostech, které nám dal Poradní sbor KÚOK. V něm se jakoby „v malém“ projevuje význam spolupráce odborníků z různých oblastí a místo v něm má sociální pracovníce terénní a sociální pracovníce pro NRP. Diskuse, debaty, možnost sdílení názorů, sdílení zkušeností má velký vliv na objektivní závěry. V týmu by měli být zahrnuti odborníci z modulů. Model by zabezpečoval minimalizaci traumatu dítěte před i po odchodu z rodiny. *Byl by to tým: doprovázející, usnadňující, zprěšňující a doporučující.* O’Connors (2007) popisuje standardy, normy, principy a cíle třífázového provázejícího modelu zvyšujícího efektivitu systému na základě práce týmu. Fáze jsou: detekce systému a jeho diskrepance prostřednictvím pozorování; dokumentace diskrepance prostřednictvím diskusí v malých skupinách, rozšíření k systému zainteresovaných osob prostřednictvím spolupráce.

- **Potřeba zavést doporučující pokyn pro strukturu poradních sborů** – složení členů, profesionálů, odborníků...
- Krajský úřad je koordinujícím a výstupním modulem a tato funkce by mu měla zůstat.
- Přijetí modelu POSIS jako nástroje pro transformaci umožní pozitivní tlak k ovlivnění politické sféry na účelné vynaložení finančních prostředků v oblasti sociální péče a sociálních služeb.

ZÁVĚR

Respektujeme názor, že ne vždy je možné vrátit dítě do původní rodiny. Ne vždy je vhodné umožnit kontakt s biologickým rodičem. Hartus, Lindley, (2002) ke kontaktu s biologickým rodičem uvedli, že je „imperativním doporučením“ a to kdykoli je to možné. Aby byl tento kontakt úspěšný, doporučují, aby byl podporován (praktikují v ČR neziskové organizace např. Triada, Střep, ...). V centru zájmu je emoční, sociální a kognitivní vývoj dítěte, jeho přání a postoje, které má k zainteresovaným dospělým, jež hráli a hrají v jeho životě rozhodující roli. Musí být zohledněny též názory a postoje náhradních pečovatелů, které jsou vztaženy k biologickým rodičům a názory biologických rodičů. Posuzují se pohledy na role těchto zúčastněných osob ve vztazích k dětem a změny, které nastaly po umístění dítěte do náhradního rodinného prostředí.

Opět zdůrazňujeme, že v centru péče je dítě a že se nesmí zapomínat na jeho přání, pocity, na jeho vazby, na rodičovskou kapacitu, bezpečí, odpovědnost apod.

Domníváme se, že filozofie modelu POSIS je dosti dobrou variantou k řešení aktuálních nedostatků v péči o ohrožené děti. Je potřebné vycházet z výzkumů ze zahraničí, ale současně model POSIS respektuje naše kulturní podmínky! Neztrácuje formy NRP, které se osvědčily.

Každá společnost se skládá z lidí, kteří se vyvíjejí z dětí v rodiče. Má-li společnost zajistit kontinuitu tradice, musí své děti brzy připravovat na rodičovství a postarat se, jak naložit s nevyhnutelnými zbytky infantility ve svých dospělých. To je těžký úkol právě proto, že společnost potřebuje mnoho jedinců, kteří mohou někoho následovat, jen pár těch, kdo mohou vést, a několik, kteří dokáží obojí, buď střídavě nebo v různých oblastech života. (Erikson, 2002, 366).

V rámci tohoto můžeme model POSIS využít také v oblasti rozvoje zdravé rodiny, tzn. zaměříme-li se na modul prioritní: rodina a dítě. Zde se uplatní všechny vzdělávací programy pro základní moduly, v nichž se

připravují programy pro prevenci rozvoje zdravých vztahů. Je zapotřebí sledovat změny probíhající v současných rodinách, které s sebou nesou i změny v přístupu a k výchově dětí. Je neoddiskutovatelné, že dítě potřebuje pro harmonický vývoj stabilní prostředí, v němž jsou uspokojovány všechny jeho potřeby (Matějček, Langmeier, 1986). Čím je dáno stabilní prostředí? Především jasností, čitelností a stabilitou vztahů pro všechny, kteří v těchto vztazích fungují (Šulová, 2004). Rodinné prostředí je základem pro socializaci dítěte. Současná stabilní rodina dává dítěti „příkladné chování“, které může dítě vnímat zejména v přirozených rodinných společných aktivitách a v aktivitách vycházejících z prioritního modulu (rodina a dítě) a z modulu známých a příbuzných v modelu POSIS.

POZNÁMKA NA ZÁVĚR

Připravuje se nový občanský zákoník (2010?) a v něm bude mnoho změn, na něž budou muset být připraveni všichni členové týmu. Vybíráme z návrhu občanského zákoníku, odd. rodinného práva.

§ 679

- (1) Mezi osvojitelem a osvojencem se musí vytvořit vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo alespoň základy takového vztahu.

§ 721

Osvojitel je povinen informovat osvojence o jeho původu, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však při zahájení školní docházky.

Utajení osvojení

- (1) Osvojitel i osvojenec mají právo navrhnout, aby soud rozhodl, že osvojení a jeho okolnosti mají být utajeny před rodinou původu dítěte.
- (2) Ustanovení odstavce 1 se obdobně použije i pro utajení přirozeného rodiče a jeho souhlasu k osvojení.

§ 850

Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.

§ 840

- (1) Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi..
- (2) Pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově.

§ 755

Dojde-li ke zbavení rodiče rodičovské zodpovědnosti, zůstává právo rodiče osobně se stýkat s dítětem zachováno. Pouze v případě, že je v zájmu dítěte

nezbytné právo rodiče osobně se stýkat s dítětem omezit, nebo i zakázat, soud tuto otázku zvlášť posoudí. Před rozhodnutím soudu o omezení rodičovské zodpovědnosti, soud vždy posoudí, zda je vzhledem k zájmu dítěte nezbytné omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem.

Oddíl 5

Vztahy mezi dítětem a jinými příbuznými a dalšími osobami

§ 810

Osoby s dítětem příbuzné, ať blízce či vzdáleně, jakož i další osoby dítěti společensky blízké, ke kterým nemá dítě jen přechodný citový vztah, mají právo osobně se stýkat s dítětem, je-li zřejmé, že nedostatek styku s nimi by mohl pro dítě znamenat újmu; také dítě má právo se s takovými osobami stýkat, pokud tyto osoby se stykem souhlasí.

§ 852

Dojde-li k podstatné změně poměrů nebo k neshodě mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte, může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče, nebo jiné rozhodnutí.

(JUDr. Zdeňka Králíčková, 2008)

SHRNUTÍ

Model POSIS je praktickým nástrojem aplikovatelným v oblasti prevence, intervence i sanace rodiny. Svou originalitu nese v propojení teorie, programů ze zahraničí s možností užití jejich prvků v České republice a praktickým již ověřeným uplatněním v péči o ohrožené dítě a rodinu. Pro účelné využití modelu POSIS v praxi považují jeho autorky za vhodné a potřebné „předat“ filozofii vzniku, tvorby, aplikaci modelu a nabyté zkušenosti ve formě vzdělávacích seminářů. Tím by se umožnilo efektivnější zavedení systému modulového pojetí modelu POSIS do praxe a zabránilo jeho možné „mechanické“ aplikaci.

Ve spolupráci s neziskovou organizací TRIADA (Brno) se připravují metodiky a vzdělávací programy, které mj. vhodně doplní filozofii transformace péče o ohrožené děti.

Použitá literatura

- Bechyňová, V., Konvičková, M. (2008). *Sanace rodiny*. Praha. Portál.
- Baldo, A. J., Baldo, T. D. (2003). A Dual-Career Couple's Experience With Adoption: The Dramatic Impact of Moving From Couple to Instant Parenthood, *The Family Journal: : Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol. 11 No. 4, Pp. 400–403
- Cigoli, V., Scabini, E. (2006). *Family identity: ties, symbols, and transitions*. New Persey. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Edwards, O., W. (2001) Grandparents Raising Grandchildren. *Handbook of Diversity in Parent Education*. Academic Press
- Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo
- Hartus, R. & Lindley, C. (2002). Contact Between Children and Their Birth Parents. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Pp. 1359–1045 (200204)7:2
- Kocourková, J. (2007). Rodinná politika v ČR: mění se přístup státu k rodinám? Retrieved 21. 7. 2008 from <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2007110902>
- Kovář, P. a kol. (2008). *Sexuální agrese. Znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha. MAXDORF.
- Králíčková, Z. (2008). Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. Pp. 74–86 in Sborník č. 39 *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze. Kolokvium. I*. Praha. Univerzita Karlova, Právnická fakulta
- Matějček, Z., Langmeier, J. (1986). *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama
- Matějček, Z. a kol. (1999). *Náhradní rodinná péče*. Praha, Portál.
- Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., Benešová, L. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha, Portál.
- Markman, H. J, Kline, G. H., Rea, J. G., Piper, S. S., Stanley, S. M. (2005). A Sampling of Theoretical, Methodological, and Policy Issues in Marriage Education: Implications for Family Psychology. Pp. 115–137 in Pinsof, W. M. & Lebow, J. L. (Eds.) (2005). *Family Psychology. The Art of Science*. University Press: Oxford
- Návrh Občanského zákoníku (2008). Získáno od. JUDR. Králíčkové.
- O'Connor, P. A. (2007). Using system differences to orchestrate change: a system-guides intervention model. *Am. J. Community Psychol.*, 39, Pp. 393–403
- Pinsof, W. M. & Lebow, J. L. (Eds.) (2005). *Family Psychology. The Art of Science*. University Press: Oxford.
- Radvanová, S. (2008). „Mýtologie“ náhradní péče o děti. In Mitlöhner, M. (Ed.) *Sborník referátů. 16. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Praha. SPRSV. Pp. 120–122
- Sezemský, J. (2008). Transformace a sloučení systému péče o ohrožené děti. Tisková zpráva MPSV ČR ze dne 3. dubna 2008. Retrieved from www.mpsv.cz, <http://noviny.mpsv.cz>
- Sobotková, I. (2003). Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. Praha: MPSV
- Štěrbová, D. (2002). *Rodinný stres a copingové chování u rodin se sluchově postiženými dětmi*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Olomouc.
- Štěrbová, D. (2007). *Family Stress and Coping Behaviour in Families of Children with Hearing Disabilities*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Štěrbová, D. (2008). Dítě v současné rodině z pohledu psychologa. In Mitlöhner, M. (Ed.) *Sborník referátů. 16. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Praha. SPRSV. Pp. 135–141.
- Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum
- The Adoption and Safe Families Act of 1997. Retrieved 18.9. 2008 from http://www.acf.hhs.gov/programs/cb/laws_policies/cblaws/public_law/pl105_89/pl105_89.htm
- Vanický, J., Mitlöhner, M. (2008). Úvahy nad systémem vyškolení pěstounských rodin v České republice. In Mitlöhner, M. (Ed.) *Sborník referátů. 16. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Praha. SPRSV. Pp. 145–148
- Wells, K. (2004). The Experience of Being a Treatment Foster Mother. *Qualitative Social Work*. Vol. 3(2): 117–138
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Ministerstvo vnitra ČR.

SOUČASNÉ MOŽNOSTI PÉČE O DĚTI V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Antonie Boťová, Bc. Tereza Jandová

předneseno na VIII. celostátním semináři, Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Brno 1. –2.10.2008

CO JE CÍLEM NAŠEHO PŘÍSPĚVKU

Cílem našeho příspěvku je ukázat příklady dobré praxe ze dvou nestátních dětských domovů. (DD Korkyně a DD Dubenec – oba ve Středočeském kraji.) Východiskem našeho konceptu je myšlenka, že dítě se v zařízení – dětském domově musí cítit bezpečně. Konceptci práce stavíme tedy na základech vzájemného respektu, partnerství, otevřené komunikaci, jasně definovaných pravidlech a hranicích. Dětský domov, který dokáže toto vše vytvořit a k tomu respektovat osobní historii dítěte potažmo jeho rodiny, chápeme jako jednu z možných cest péče o ohrožené děti.

CO PRO NÁS ZNAMENÁ, ABY SE DÍTĚ CÍTILO V ZAŘÍZENÍ BEZPEČNĚ

Respektujeme jeho osobnost

Vycházíme z faktu, že naše děti jsou plné nejistot, úzkostí a neklidu, žijí zkrácenou, nezpracovanou minulostí, neuvažují o budoucnosti – nemají sny, přání a touhy. Od vnějšího světa hodně očekávají, ale od sebe neočekávají nic, protože nevědí co. Nejblíží dospělí je zklamali, mnohdy opakovaně, dospělým tedy mnohdy nedůvěřují.

Obvykle se při posuzování těchto dětí dopouštíme dvou základních chyb. Buď je litujeme nebo na nich obtížně hledáme cokoliv pozitivního.

Pro pocit bezpečného klimatu v domově je důležité, abychom děti brali jako plnohodnotné partnery, důvěřovali jim, ale zároveň znali svoje i jejich limity. Naše pokora vyvolává i jejich pokoru.

V našich zařízeních jsme proto vyloučili jakoukoliv formu agrese (samozejmě verbální), a to i ironii, sarkasmus a snižování či bagatelizování dětských problémů. Děti mají vždy možnost vyjádřit se k práci vychovatelů, vychovatel má povinnost se dítěti omluvit v případě, že se dopustil ve svém jednání chyby. Snažíme se dětem nelhat, veškeré záležitosti, které se jich týkají a dotýkají, řešíme s jejich účastí. Nepopíráme však, že je v řadách pedagogických pracovníků ještě mnoho těch, kteří k dětem přistupují z pozice moci a domnívají se, že přirozený respekt vycházející ze vzájemné důvěry je jen chimérou. Jsou to ti, kteří nemohou dopustit, že by děti měly někdy pravdu.

Dalším aspektem, který chceme zmínit v této souvislosti je respektování soukromí našich dětí. Nikdy nikdo nevstupuje do jejich pokojů bez zaklepání, oslovujeme je vždy křestními jmény (většinou zdvojnásobně) a stejně tak děti oslovují všechny pracovníky domova včetně ředitelky. Nejsme příznivkyň „tet a strýčků“. Přejde nám absurdní, když dvacetiletý mladý muž oslovuje svého o pár let staršího ředitele „strejdo“. Většina našich dětí nějakého „strejdu“ či „tetu“ má. Není tedy třeba hrát si na náhradní rodinu. Jsme ti, co o ně pečují, protože jejich rodina to neumí či nechce. Jsme tam tedy sami za sebe.

Respektujeme jeho historii

Opět vycházíme z faktu, že i když život dítěte do odchodu z rodiny nebyl ideální, dokonce mohl být ohrožující, nelze ho z jeho dalšího života vyloučit (nezačínáme od nuly), eventuálně ho ponechat v podvědomí. Přesto se stává, že se dětem utajují sourozenci, nehovoří se o rodičích a když, tak pouze negativně. Muže pak dojít k idealizování rodiče či situace a to dítěti nejenže nepomůže, ale i uškodí. Je nutné naopak všechny tyto skutečnosti formou vzpomínek aktivizovat a uvádět do reálných souvislostí. Pomáhají nám v tom rodinné fotografie, osobní věci dětí, spolupráce s rodiči, spolupráce s pracovníky OSPOD, kteří právě v době před příchodem do našeho zařízení dítě znali, individuální a skupinové terapie. Bez historie nemůže být budoucnost.

Respektujeme jeho odlišnosti a nedostatky

Základem naplnění této myšlenky je hluboká znalost dítěte, která vychází z přesné diagnostiky a individuálního přístupu. Z toho je patrné, že se neobejdeme bez odborníků. Jestliže pracujeme s dětmi, které jsou jiné – ať už se jedná o tempo jejich vývoje, zážitky, kterými byly nucené projít, i současnost, se kterou se musejí vyrovnávat – musíme i my být pod supervizí a čelit tak svým nereálným očekáváním. Je třeba si uvědomit, že naše děti nám nikdy nebudou vděčné, a to se týká i dětí v náhradních rodinách. Tyto děti jsou svým způsobem nemocné, my to musíme vědět a práci s nimi brát jako možnost jim pomoci.

Toto očekáváme i od ostatních odborníků.

KTEŘÍ PRACOVNÍCI PARTICIPUJÍ NA NAPLNĚNÍ POTŘEB DÍTĚTE V DĚTSKÉM DOMOVĚ

V dětském domově

Vychovatel

By měl být člověk, který je osobnostně vyzrálý, vzdělaný, kreativní, autentický, pro děti pochopitelný, sebejistý i pokorný, člověk, který je povinen o své

práci neustále přemýšlet vždy v souvislostech ve vztahu k dětem. Obsadit tyto pozice, a to zvláště muži je skoro nadlidský úkol – nelze se divit, práce vyžaduje obrovské nasazení, které je nedoceněno jak společensky tak finančně.

Speciální pedagog/logoped

Je známo, že více než 50% dětí z dětských domovů trpí různými typy (často i kumulovanými) specifických poruch učení (SPU). A je také známo, jak vytížené jsou pedagogicko psychologické poradny – víceméně jediná pracoviště, která se těmito poruchami zabývají. Je proto velmi účinné, má-li dětský domov svého pracovníka, určeného k nápravě SPU, eventuálně s dětmi pracuje i logopedicky. Důležité je, aby tento pracovník přinášel do týmu potřebné informace o dětech. Byl vychovatelům rádcem a zároveň konzultantem pro jejich práci, aktivně se zapojoval do individuálního plánování. Jestliže se dětem pomůže s jejich handicapem, vždy to vede ke zvýšení jejich sebejistoty a lepšímu začlenění do společnosti.

Terapeut

Dětem, které jsou ve svém vývoji ohrožené či poškozené sociálním prostředím (děti zanedbané, deprivované, týrané, zneužívané) nestačí – jak se někdy předpokládá – jednoduchá změna prostředí, ale k dalšímu příznivému vývoji je zapotřebí i citlivé psychoterapeutické pomoci dítěti samému i jeho rodičům.

Důležitost psychoterapie v dětských domovech vidíme zejména v tom, že dítě najde během terapie způsoby jak zacházet s novou realitou a ty mu přinesou úlevu i možnost tyto způsoby dále používat.

Sociální pracovník

Zajišťuje spolupráci se soudy, pracovníky OSPOD, vede evidenci dětí, kontaktuje spolu s ředitelkou rodiče.

Rodinný asistent

Ač by se mohlo zdát, že se jedná o službu pro rodiče, v první řadě je to služba pro děti. Cílem asistenta je znovu obnovit, posílit či podporovat vazbu mezi rodičem a dítětem s akcentem na to, aby byla pro dítě nosná. Asistent sestavuje s rodiči a následně s celou rodinou jejich individuální plán podpory. V některých případech se jedná o pomoc dítěti vrátit se zpět, jindy jde jen o udržení kontaktu mezi rodičem a dítětem, zajištění bezpečných návštěv dítěte u rodiče či doprovázených návštěv v zařízení. Mezi aktivity asistenta patří konzultace s rodičem v místě bydliště, doprovázené návštěvy v zařízení,

pořádání společných akcí pro rodiče a děti, pořádání letních terapeutických pobytů aj.

Mimo dětský domov

Pracovník OSPOD

Přes veškerou, tolikrát zmiňovanou „zanepřázdněnost“, velkou vytíženost pracovníků OSPOD, jsou to leckdy jediní lidé, kteří jsou pro naše děti pojítkem s jejich rodiči. Přistoupí-li se k jejich funkci v systému jako k někomu, kdo jen „nekrade“ děti, ale snaží se rodině (to znamená dítěti i rodičům) pomoci, pokud i sám pracovník OSPOD ustoupí z formálních pohledů na věc a skutečně s dětským domovem spolupracuje, je jeho pozice nezastupitelná.

Učitelé

Zkušenost s učiteli nebývá příliš povzbudivá. Podobně jako většina laické veřejnosti dopouštějí se i učitelé dvou základních chyb zmiňovaných na začátku. Ty tzv. hodné děti (děti uzavřené, nekomunikativní) litují, na „zlobivých“ nevidí pranic dobrého. Někdy se stává, že se přijetí dětí z dětských domovů ředitelé základních škol dokonce brání. Doporučujeme, pokud to podmínky dovolují, nezařazovat děti z jednoho domova do jediné školy. Bývá samozřejmě náročnější komunikovat pak s pedagogy z několika škol, ale děti se tak vyhýbají různým nepříznivým nálepkám, jsou-li ve škole za sebe a nikoliv za „děti z děcáku“. Vyplácí se také poskytovat kolegům učitelům co nejpresnější a detailní informace o dětech, pokud možno co nejdříve po nastoupení do nové školy.

Lékař

Pediatr by měl být smluvně zajištěn a opět by se měl co nejpodrobněji seznámit s anamnézou dítěte a jeho rodiny, s důvody, proč dítě do domova přichází. Jen tak může nejen léčit, ale naplňovat i další potřeby našich dětí.

NA CO KLADEME PŘI PRÁCI S DĚTMI DŮRAZ

Individuální přístup

Možnost opravdu s dětmi individuálně pracovat nám umožňuje koncepce založená na větším počtu pracovníků v přímé péči o děti. Individuální plán je v mnoha zařízeních bohužel stále jen formalitou, přestože nám povinnost tvoření individuálního plánu rozvoje osobnosti dítěte ukládá zákon.

Proto, aby individuální plány nebyly jen formalitou, každé dítě v zařízení má svého klíčového pracovníka, který plán navrhuje, konzultuje s týmem a následně sleduje jeho dodržování. Jeho aktualizace je závislá na stanovených

úkolů a tempa dítěte. Dílčí cíle mohou být stanovovány a aktualizovány i v průběhu 14 dnů. Klíčový pracovník je pro dítě důležitou osobou, řeší s ním všechny důležité otázky či trápení, ale i běžné nákupy osobních věcí. Tento pracovník by měl znát co nejvíce informací o svém dítěti, od jeho tajných přání k narozeninám počínaje, po jeho logopedickou diagnózu a postup práce s ní konče.

Aktivní trávení volného času

V minulosti bylo naprosto běžné, že všechny volnočasové aktivity byly dětem organizovány v dětských domovech, dokonce byl domov podle množství těchto aktivit hodnocen. Dodnes organizují různé státní i nestátní organizace kulturní, sportovní i společenské akce pouze pro dětské domovy. Stává se nám pak, že nechápou, proč odmítáme konfrontaci mezi domovy, proč se těchto akcí nezúčastňujeme. Naše děti navštěvují kroužky, lidové školy umění, sportovní kluby atd., ale vždy mimo dětský domov. Snažíme se u nich pěstovat dlouhodobé zájmy, což bývá často obtížné – naše děti jsou velmi „přelétavé“.

Je nutné jim neorganizovat všechnen čas – učit je být samy se sebou, „umět se nudit“ aniž by to vyvolávalo jejich agresivitu. Veškeré plánované akce s nimi konzultujeme a připravujeme, vysvětlujeme jim jednotlivé fáze, takže průběh akce děti nezaskočí a bez problému se s ním vyrovnají.

Zapojení dětí do péče o svoje věci/domácnost

V první řadě to musejí být opravdu věci dětí a nikoliv tzv. „erár, který je faso-ván“. Jen tak docílíme toho, že děti si začnou svých věcí vážit, vědí, že zničí-li tuto věc, nebude ihned nahrazena novou. Individuální přístup k dětem se projevuje i v individuálním oblečení. Naše děti si své oblečení i školní pomůcky vybírají i kupují samy (samozřejmě úměrně věku a schopnostem), zohledněny jsou pouze finance a nestává se nám, že by po obdržení větší finanční částky opustily domov a peníze nevyúčtovaly.

Ani v jednom z našich zařízení nemáme uklízečky, naše „domečky“ uklízí děti za metodického dohledu vychovatelů. Děti mají volný přístup do kuchyně a vaření je pro mnohé vášeň. Větší děti si své oblečení perou samy. Kdykoliv si mohou do domova pozvat své kamarády a dělají to hlavně proto, že se za svůj domov nestydí.

Terapeutická práce

Domníváme se, a už to bylo řečeno, že s deprivovanými dětmi terapeut pracovat musí, v našem případě jsme k této odborné práci přistoupili poté, co se do dětských domovů stále více dostávají děti týrané, trýzněné, zneužívané.

Původně jsme využívali externích služeb, nyní jsme velmi rádi, že vlastního terapeuta můžeme zaměstnávat. Nastává zcela jiná situace, když si dítě může samo určit, jak a kdy potřebuje jeho pomoc. Děti využívají jak terapie individuální, tak skupinové, nově přistupujeme i k terapii rodinné.

Intenzivní práce s rodinou

... je nezbytností. Nepochopí-li každý, kdo na péči o ohrožené děti participuje, že rodiče zůstávají rodiči, i když svou roli nejsou schopni plnit, nikomu ze zúčastněných nepomůže. Pomoc dětem je přímo úměrná pomoci jejich rodičům. V případech, kdy nejsou pracovníci ochotni tuto skutečnost akceptovat, je pravděpodobné, že se nepodaří, aby byl vývoj dítěte kontinuální. Je třeba reflektovat skutečnost, že není naším cílem vracet děti zpět do rodin za každou cenu, ale pomoci jim i jejich rodině toto nelehké období překonat. Vracet děti zpět do rodin, se kterými nebylo dostatečně pracováno a je velký předpoklad opakování celé situace znovu, je pro dítě obrovským rizikem. Někdy jsme nuceni konfrontovat dítě se skutečností, že jeho rodič o něj nestojí, pak mu musíme pomoci terapeuticky tuto zprávu zpracovat.

Vzdělání

Nutnost dokončit přípravu na povolání považujeme za stěžejní. Je třeba dlouhodobě a velmi intenzivně, všemi dostupnými prostředky vysvětlovat dětem, jak důležitá je volba povolání a dosažení nejvyššího možného vzdělání. Jen mladý člověk, který je schopen vykonávat svou profesi, má možnost se optimálně integrovat do společnosti. Na svůj odchod „do života“ musí být připravován během celého výchovného procesu. Heslo : „Mám-li vzdělání, mám práci, mohu si pořídit byt, mohu založit rodinu“ patří k těm, které naše děti slyšávají nejčastěji. Pokud jsou děti z dětských domovů připravené na život, není třeba dalších systémových řešení – Azylové domy, Domy na půl cesty atd. Všichni víme, že tato zařízení využívají ti, kteří sami žít neumí. Takto lze pracovat i s dětmi ze speciálního školství. Naučit je chtít pracovat je náš nejdůležitější a také nejtěžší úkol.

NAD ČÍM MÁME VYKŘIČNÍK/OTAZNÍK

Reálná očekávání

Nejsou žádné vděčné děti, děti nezachraňujeme, snažíme se jim pomoci – naše očekávání opravdu musí být reálná, nejsou-li, dopouštíme se nejenom chyb na dětech, trpíme sami a velmi rychle „vyhoříme“. Je nutné, aby všichni účastníci práce s ohroženými dětmi reálně zvážili své možnosti, možnosti dítěte i jeho rodiny.

Potřeba supervize

Naše práce je natolik náročná, že se bez pravidelných supervizí neobejdeme. Pomoc při řešení obtíží nezávislým odborníkem, možnost nahlédnout na problém „jinak“, poskytuje pedagogickým pracovníkům velkou úlevu a my už si svou práci bez supervize neumíme představit. Přesto si trouláme říci, že jsme spíše bílými vránami mezi ostatními zařízeními tohoto typu.

Potřeba týmové spolupráce

Doufáme, že potřeba týmové spolupráce už z našeho příspěvku vyplynula, protože je zcela evidentní, že bez pomoci dalších odborníků a partnerů většinu problémů s našimi dětmi nevyřešíme. Protože tato spolupráce stále ještě vážne, intenzivně po ní voláme. Problémem je patrně, kdo by měl jednotlivé týmy svolávat, eventuálně koordinovat.

Potřeba komunikace se všemi zúčastněnými = partnerský přístup

Stále přetrvává určitá rivalita mezi zúčastněnými aktéry. Patrně je způsobována nedostatečnou informovaností – pracovníci institucionální výchovy si stěžují na formální přístup pracovníků sociální sféry, nekompetentnost soudů, sociální sféra je zahlcena administrativou a všichni máme tendenci skepticky operovat se slovy, že jinak to nejde. Domníváme se, že najdeme-li cestu k sobě, dokážeme-li pracovat společně a bez vzájemné nedůvěry, vyřešíme mnoho současných problémů aniž bychom museli vymýšlet nová ministerstva a rušit stávající. S ohroženými dětmi pracujeme MY a vše je tedy na nás.

RECENZNÍ POSUDEK

Mgr. Petr Sedlák, Krajský soud v Brně, asistent soudce

Název recenzovaného textu:

Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice

Autorský kolektiv:

Boťová A., *Dětský domov v Korkyni*

Hofrová V., *STROP, o. s., Zín*

Jandová T., *Dětský domov v Dubenci*

Kalábová S., *Krajský úřad Olomouckého kraje*

Rotreklová E., *TRIADA-Poradenské centrum, o. s., Brno*

Štěrbová D., *Univerzita Palackého, Olomouc*

OBSAH POSUDKU:

- 1) *Složení autorského kolektivu:* Vzhledem k tématu a rozsahu práce je složení autorského kolektivu vhodné. Autorky se ve svých textech zabývají výlučně otázkami, které plně korespondují s jejich odbornou erudicí a nepřekračují takto vymezený rozsah.
- 2) *Aktuálnost zvoleného tématu:* V daném bodu je třeba konstatovat, že práce na tématu transformace systému péče o ohrožené děti v ČR je dlouhodobá. Tisková zpráva MPSV, na kterou recenzovaný materiál reaguje, je dalším krokem v dlouhodobém trendu reformy systému náhradní rodinné péče. I když, jak je uvedeno, je dané téma otázkou dlouhodobou, je vzhledem k dosavadní absenci konkrétních reformních kroků tématem stále aktuálním a je lze uzavřít, že právě naopak s prodlužující se dobou odkládání finálního rozhodnutí o samé podstatě problému, stává se dané téma stále více ožehavějším a aktuálnějším.
- 3) *Dělení materiálu:* Materiál je vhodně dělen na část obecnou a na ní navažující texty zpracovávající dílčí otázky v návaznosti na témata předestřená v úvodním, obecném příspěvku. Materiál je též přehledně a vhodně dělen co do vymezení nejaktuálnějších problémů, jejich dílčích podotázek a předestření námětů řešení. Obecný úvodní text též obsahuje jasně uvedené závěry, vč. návrhů do budoucna.
- 4) *Použité zdroje:* Z předložených textů je seznatelné, že autorky vycházely především ze svých praktických zkušeností, obecné teoretické poznatky jsou řádně podloženy příslušnou odbornou literaturou.

- 5) *Obsahové otázky:* Posouzení vlastního obsahu je v řadě otázek mimo odbornou kompetenci recenzenta, proto se domnívám, že na tomto místě je vhodné konstatovat, že materiál svým obsahem naplňuje cíle, které se vytkl v úvodním obecném příspěvku závěry v materiálu obsažené jsou kvalitním podkladem pro širokou multidisciplinární diskusi nad tématem transformace systému péče o ohrožené děti v ČR. Materiál sofistikovaně k teoretické diskusi předkládá praktické reálné otázky.

ZÁVĚR:

Lze uzavřít, že k posouzení byl předložen soubor textů, které z pohledu praxe shrnují nejpálčivější problémy současného systému péče o ohrožené děti a v různé míře zobecnění představují náhled autorek na řešení alespoň některých nich. Z publikace některých dílčích textů, které jsou součástí materiálu, v rámci předchozích Sborníků ze Semináře k aktuálním otázkám náhradní rodinné péče je evidentní, že autorky se danou problematikou zabývají dlouhodobě, což nutně přispívá k relevanci zde prezentovaných závěrů. V současném stavu předloženého materiál je vhodné pokračovat v jeho dalším prohlubování. Stejně tak za vhodné považuji předložení materiálu k širší odborné diskusi, neboť plně reflektuje otázky vymezené Tiskovou zprávou MPSV.

RECENZNÍ POSUDEK

Jitka Pallas, dětská klinická psychologka a psychoterapeutka, Stockholm

Se zájmem jsem si přečetla sborník o náhradní rodinné péči a transformaci systému péče o ohrožené děti v České republice. Předkládá se zde návrh týmu odborníků, kteří vycházejí z vlastních zkušeností v dlouholeté praxi. I můj pohled je z praxe a navíc převážně ze společnosti, kde se již mnoho let pracuje s dětmi způsobem v Čechách do nedávna neznámým. Ve Švédsku, kde žiji a pracuji, se dnes společnost snaží mnohaleté zkušenosti s různými formami umístění dětí v náhradní péči popsat a hodnotit.

Návrhy, kterými se sborník zabývá, předkládají metody práce v první řadě z hlediska potřeb těch, kterým chceme pomáhat, tedy z hlediska potřeb dítěte. Není to nic snadného, děti jsou na dospělých zcela závislé a tak je někdy těžké poznat, o čí potřeby vlastně usilujeme. Autorky sborníku vymezují cíle práce a důležitou metodologii a tím tedy strukturu, s níž se dá pracovat obecněji.

Je třeba rozšířit možnosti výběru forem náhradní péče a všem také poskytnout odpovídající odborné vedení. Autorky navrhuji metodologický přístup, v němž je méně "teorie pro teorii" a více znalostí skutečnosti, o níž se jedná. Z textu je patrná starost o tolik důležitý individuální přístup ke každé rodině.

Osobně mne zaujala část pojednávající o multitýmové práci, ve Stockholmu je to pro mne osvědčená a nezbytná součást způsobu práce.

Terminologie je důležitá. V české společnosti by si lidé přece měli být dostatečně vědomi citových nábojů, které s sebou nesou různé formy oslovení či označení (viz soudruh či kamarád). Jazyk je náš pracovní nástroj a také o nás ledacos vypovídá.

Práce s dětmi, které z různých důvodů potřebují pomoc společnosti, je mravenčí a v mnohém ohledu sysifovská. Vyžaduje všech pět pohromadě a pořádný kus disciplíny (neb ta dodává dětem pocit bezpečí), ale také plno citů, lásky a zapálení, a možná i vášně. Často se může zdát, že je snadné vědět, co je pro ohrožené děti nejlepší, ale každý, kdo si své nápady vyzkoušel v praxi ví, kolikrát se spletl. Přestože si všichni přejeme to nejlepší je snadné zbloudit. Proto je potřeba, kromě všeho důležitého, o čem sborník pojednává, připomenout i to, že je třeba naše snahy neustále dále zkoumat a hodnotit.

Stockholm, říjen 2008

TRANSFORMACE A SLOUČENÍ SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI

Jiří Sezemský, vedoucí oddělení styků s veřejností, MPSV

tisková zpráva ze dne 3. dubna 2008

I. ÚVOD

Ochrana dětí v České republice nedosahuje úrovně odpovídající úrovni vyspělých evropských států, a to zejména s přihlédnutím k vysokému počtu dětí v ústavní péči a nedostatečné nabídce alternativních forem práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou. Za výchozí nedostatek je přitom považována roztržitost agendy péče o ohrožené děti, a to na úrovni vertikální i horizontální.

Doposud nebyla dostatečně vymezena ani role jednoho koordinujícího orgánu odpovědného za propojování rezortních aktivit.

V programovém prohlášení vlády je stanoveno jako jeden z cílů provedení transformace systému péče o ohrožené děti. V této souvislosti byla jako první krok zpracována Analýza institucionálního zajištění péče o ohrožené děti. Protože je třeba postupovat zásadně v součinnosti se všemi zainteresovanými rezorty, bude jako výchozí krok sestavena mezirezortní koordinační skupina, v níž budou zastoupeny všechny rezorty. Mimoto bude sestaven expertní panel nezávislých odborníků, který bude sloužit jako poradní orgán koordinační skupiny.

MPSV spolupracuje od konce roku 2007 na řešení konkrétních průřezových otázek péče o děti s MŠMT, tato spolupráce je konstruktivní a výstupy této pracovní skupiny budou sloužit jako podklad pro činnost mezirezortní koordinační skupiny.

II. SPECIFIKACE ZÁKLADNÍCH PROBLÉMŮ

Za předpokladu, že základním nedostatkem systému péče o ohrožené děti zůstává jeho roztržitost, je možné definovat konkrétní projevy této roztržitosti následovně:

- Odlišná rezortní filozofie a přístup k práci s ohroženými dětmi – nebyl doposud vytvořen jednotný základ společný pro všechny zodpovědné rezorty (agenda péče o ohrožené děti spadá pod 5 rezortů – Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo spravedlnosti)

- Vlastní legislativní úprava – neexistuje jediná společná legislativní norma, která by obsahovala zákonný rámec péče o ohrožené děti (například zákon o sociálně-právní ochraně dětí spadá pod MPSV, zákon o rodině spadá pod MS, zákon o ústavně a ochranné výchově pod MŠMT).
- Odlišné principy péče o děti – aktivity všech rezortů se odvíjejí od vlastních dílčích principů určujících priority pro danou oblast. Z hlediska sociálně-právní ochrany dětí se jedná o preferenci udržení integrity vlastní rodiny dítěte a udržitelnosti bezpečného života dítěte v rodině. Dalším rozměrem je náhradní rodinná péče, kdy se základním principem stává zajištění rodinného prostředí dítěte, ale navázání kvalitního vztahu s dítětem se v praxi často dostává do konfliktu s podporou a rozvojem vztahu dítěte k vlastním (biologickým) rodičům. V rámci ústavní péče je základním principem zajištění kvalitního výchovného prostředí pro děti, kdy aktivity směřující k podpoře kontaktu s rodinou mohou být v přímém rozporu se systematickou prací s dítětem v ústavu. Rezortismus, v tomto případě nezneprůjemňuje pouze práci, ale ohrožuje vlastní vývoj dítěte ve všech složkách.
- Odlišná kritéria pro personální zajištění – v rámci jednotlivých rezortů se jedná o různé požadavky na personální zajištění péče o děti, ať už z hlediska kvality nebo kvantity. Počty pracovníků v ústavní péči se postupně zvyšují, v souladu s principem vytváření rodinného prostředí. Na druhé straně, počty terénních pracovníků působících v oblasti preventivní práce s rodinou se dlouhodobě nezvyšují, a to navzdory narůstajícímu počtu klientů.
- Odlišné požadavky na vzdělávání pracovníků – požadavky na vzdělávání pracovníků jednotlivých rezortů se postupně zvyšují v souladu s požadavkem profesionalizace péče o děti. Na druhé straně, nadále chybí jednotný systém průřezového minimálního vzdělávání, které by měli absolvovat všichni odborníci podílející se na péči o ohrožené děti. Odborné kompetence pracovníků se tak pohybují v oblasti zdravotní, pedagogické a sociální a je pouze vlastní volbou pracovníků, jakým způsobem si doplní komplexní kvalifikaci.
- Nesoulad metodických materiálů jednotlivých rezortů – neexistuje sjednocující metodický materiál závazný pro všechny pracovníky podílející se na péči o konkrétní ohrožené dítě a jeho rodinu.
- Rozdílné finanční zajištění aktivit jednotlivých rezortů – podíl finančních prostředků plynoucích ze státního rozpočtu do jednotlivých oblastí péče o děti je nerovnoměrný. V přepočtu na dítě je ve srovnání s ostatními aktivitami v oblasti péče o děti nejnákladnější financování ústavní péče, zejména z hlediska financování provozu velkých ústavních zařízení (školského

i zdravotního rezortu) a z hlediska jeho personálního zajištění. Podstatně menší podíl financí je směřován na fungování zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a dalších alternativ ústavní péče. Náhradní rodinná péče je finančně téměř podhodnocena, přičemž k určitému rozvoji dochází částečně pouze ve výši odměny pěstouna. Nestátní organizace poskytující pomoc a podporu náhradním rodinám systematicky financovány nejsou. Zcela nezajištěna je potom terénní práce s rodinou v podobě prevence selhání rodiny a doprovázení ohrožené rodiny.

- Naprostá absence koordinace aktivit jednotlivých rezortů – jednotlivé rezorty své aktivity nadále prohlubují a zdokonalují za účelem naplnění potřeb dětí v co nejvyšší možné míře. Tyto aktivity ale nejsou nijak koordinovány a kromě běžných mechanismů legislativního procesu (mezirezortní připomínkové řízení) není nijak zajištěna.

III. RÁMCOVÉ KROKY K ŘEŠENÍ SOUČASNÉHO STAVU

1. Vytvoření mezirezortní koordinační skupiny složené ze zástupců všech odpovědných rezortů, která bude ze své činnosti odpovědna ministrovi práce a sociálních věcí.
2. Vytvoření akčních pracovních skupin za účasti zástupců všech rezortů, tyto skupiny budou zaměřeny na řešení jednotlivých dílčích úkolů a budou koordinovány mezirezortní koordinační skupinou.
3. Zpracování Návrhu opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, který bude předložen v termínu do 31. 12. 2008 vládě ke schválení, na základě tohoto návrhu bude vypracován věcný záměr zákona ke sjednocení a transformaci systému péče o ohrožené děti a následně bude vypracováno paragrafové znění.

IV. KONKRÉTNÍ VÝSTUPY

Konkrétními výstupy budou především:

- Definice společné filozofie, priorit, metodik, jednotné úrovně personálního zajištění a požadavku na vzdělání pracovníků.
- Postupná transformace a sladování legislativy.
- Definice společných standardů péče o ohrožené děti, včetně standardů kvality.
- Zapojení a revize odborníků a odborných zdrojů ve formě studií, výzkumů a příkladů dobré praxe.
- Nastavení systému sebehodnocení a zpětné vazby (studie proveditelnosti).

- Zajištění realizace navrhovaných opatření – odborná a politická garance aplikovatelnosti navržených změn; priority péče o ohrožené děti je zásadně třeba implementovat do veškerých aktivit všech rezortů.
- Zajištění rozšíření přijímaných změn do povědomí široké veřejnosti, odborníků a představitelů zákonodárné a výkonné moci.

V. DEFINICE SPOLEČNÝCH PRIORIT

Výchozím krokem je definice společných priorit péče o ohrožené děti. Tyto priority musí být výsledkem mezirezortní dohody a musí jednoznačně vymezit:

- Právo dítěte na život ve vlastní rodině – jako východisko jednoznačně zohledňované v rámci veškerého rozhodování o dítěti (rozhodování na úrovni orgánu sociálně-právní ochrany dětí a na úrovni soudů, ale také dílčí rozhodování v rámci ústavní péče o děti, v rámci náhradní rodinné péče a následné péče o děti a mladé lidi).
- Zpracování individuálního plánu dítěte – princip multidisciplinární týmové spolupráce. V rámci rozhodování o dítěti a péče o něj není zajištěna kontinuita jednotlivých kroků, mimo jiné i z důvodu přechodu kompetencí jednotlivých rezortů. Individuální plán dítěte je vytvářen v rámci případové konference o dítěti a zahrnuje přehled aktivit všech zúčastněných subjektů, včetně časového rozvrhu těchto aktivit.
- Právo dítěte na kontakt s rodiči – v případě, kdy není možné zajistit stabilní a bezpečný život dítěte ve vlastní rodině, je nutné bezpodmínečně garantovat jeho právo na pravidelný kontakt s rodiči v důstojných podmínkách. Toto právo může být omezeno jen ze závažných důvodů (ohrožení bezpečí dítěte), přesto jsou v praxi naopak často vyhledávány spíše důvody, které kontaktu dítěte s rodiči brání. Zároveň je nutné v rámci mezirezortní spolupráce zajistit doprovázení dítěte i rodiny v situaci, kdy probíhá jejich vzájemný kontakt i v mezidobí.
- Dočasnost umístění dítěte mimo rodinu – základním kritériem umístění dítěte mimo rodinu musí být perspektiva zajištění další péče o dítě, s prioritou rychlého návratu dítěte do rodiny. V rámci individuálního plánu péče o dítě je nutné pracovat s variantou ukončení jeho pobytu mimo rodinu a perspektiv, které se dále nabízejí. Pokud je soudu předkládán návrh na přemístění dítěte z rodiny, měl by soud zároveň obdržet plán další péče o dítě s předběžným časovým určením jednotlivých opatření. Rozhodnutí o umístění dítěte mimo rodinu tak může být přímo časově vymezeno.
- Pro případy umístění dítěte mimo rodinu je třeba volit tu variantu, která v co největší míře naplní aktuální potřeby dítěte. Stávající alternativy

mimorodinné péče o ohrožené děti nejsou dostatečné, systém zařízení péče o děti je nepružný a neprůchodný

- Právo dítěte na život v rodinném prostředí – dítě žijící mimo rodinu musí být v nejvyšší možné míře uchráněno od další traumatizace. Jeho potřeby musí být naplňovány v nejvyšší možné míře s ohledem na deklarovaný požadavek rodinného prostředí. Jak je uvedeno výše, neexistuje doposud jednotná definice rodinného prostředí, což se odráží zejména v kvalitě ústavní péče o děti.
- Objektivizace vyhodnocení situace ohrožení dítěte – za účelem zkvalitnění a objektivizace rozhodování o dítěti nedostačuje ve všech případech garance soudního rozhodování, přestože je na něj v řadě případů odkazováno jako na nenapadnutelné rozhodnutí. Pokud bude například nadále zachována existence rozhodování v rámci tzv. rychlých předběžných opatření, je třeba zajistit garanci objektivit takových rozhodnutí, například formou vymezení minimálního požadavku na obsah podkladů pro odůvodnění takového návrhu.
- Důraz na sociální prevenci – co nejrychlejší řešení problému za účasti všech zainteresovaných.
- Zajištění názoru dítěte – zajištění názoru dítěte na rozhodování o něm samotném je sice deklarováno zákonem, avšak v praxi je jeho realizace sporadická. Názor dítěte není brán v potaz například v situacích, kdy je dítě považováno za manipulované jedním z rodičů. Dalším protiargumentem je domněnka, že názor dítěte může relevantně zjišťovat pouze odborník, například psycholog. Dítě ale své požadavky a potřeby deklaruje různým způsobem a zjištění při hovoru s dítětem například ve škole nebo se sociální pracovníci mohou poskytnout další náhled na celkovou situaci dítěte.